

VARGA SZABOLCS

A DEVECSERI CHORONOK¹

Jelen dolgozatban arra keressük a választ, hogy az ország Mohács után gyökeresen megváltozó gazdasági, politikai viszonyai miatt milyen új kihívásokkal kellett szembenézni az ekkor felkapaszzkodó nemesi családoknak, és hogyan tudtak megfelelni ezeknek. Az ősi birtok — a család gazdasági alapja — állandó hadszíntérré válásával sokszor nem tudott bázisa lenni a birtokos famíliáknak, és akik nem tudták biztosítani új birtokok megszerzésével vagy a kereskedelembe való bekapcsolódással, esetleg előnyös családi kötelek kiepítésével vagyoni helyzetüket, azok menthetetlenül lecsúsztak.

Azért esett a választásunk a devecseri Choron családra, mert ők éppen ebben az időszakban tűntek fel és futottak be fényes karriert, így méltán bízhattunk abban, hogy a történetükre vonatkozó források feltárásával és felhasználásával választ kapunk a fentebb megfogalmazott kérdéseinkre. Tudjuk azt, hogy a század közepére a dúlásoktól viszonylag jobban megkímélt Nyugat-Dunántúlnak legnagyobb birtokosai egyikévé váltak,² fontos udvari kapcsolatokkal rendelkeztek a család utolsó férfitagjának, Jánosnak a felesége, Svetkovics Mária révén, és kihasználva nemesi adómentességükből fakadó előnyeiket aktívan be tudtak kapcsolódni a kereskedelembe,³ melyből az ez időszakra jellemző hadikonjunktura révén jelentős hasznot húzhattak.

Kutatásainkat megkönnyítette, hogy a család férfiágon 1584-ben bekövetkezett kihalásával egy behatárolt időintervallumra tudtuk szűkíteni érdeklődésünket, ám a Choronok levéltára ugyanezen ok következtében szétszóródott különböző családok archívumaiba. Ezek feltárása természetesen nem lehetett teljes, illetve szakmai kom-

1 A devecseri Choron család felemelkedésének kezdetéről ld. *Varga Szabolcs: Egy Mohács után felemelkedett nemesi család karricrjének kezdetei 1526–1541 között.* In: *Sic itur ad Astra*, 12. (2001) 1–2. sz. 17–33. p.

2 Erre nézve a legfontosabb forrás az 1549-es dikális adóösszeírás jegyzéke, melyet Maksay Ferenc publikált. *Maksay*, 1990.

3 *Pálffy*, 2000. 137. p. A Choronok mellett a Nádasdyak, Zrinyiek, Thurzók, Erdődyek voltak ismertebb „kalmárkodó famíliák”, akik mind a távolsági, mind pedig a helyi kereskedelemben részt vettek és a katonai posztok betöltése révén az ekkor igen jelentős hasznot hajtó marhakereskedelemben is szerepet tudtak vállalni.

petenciánk hiányosságai miatt még a feltárt források értelmezésében is akadtak nehézségeink.⁴ Reméljük azonban, hogy dolgozatunkban egy család történetén keresztül fel tudjuk villantani azokat a fontos aspektusokat, amelyek által érthetővé válnak a Mohács utáni új arisztokrácia felemelkedésének leglényegesebb lépései.

A család eredete és története 1526-ig

A család első írásos említése, egy 1274. július 22-én kelt oklevélben található, melyben IV. (Kun) László magyar király Devecseri Márton ispánnak, Eymich fiának („...comes Martinus de Dewecher filius Eymich...”) adományozta Kohár földjét, mivel kitüntette magát a csehországi hadjáratban.⁵ Mivel Kohár birtok a XV–XVI. században is a család birtokában állt, valószínű, hogy Eymichben és Mártonban a család őseit tisztelhetjük.

Márton feltűnése után a család tagjai csendesen élték a kisenemesek mindennapi életét devecseri kúriájukban, és sokáig nem találunk szereplésükre forrásokat. A következő ismert személy Choron Gergely, aki 1461–1484 között Kinizsi Pál familiárisa volt.⁶

Az 1488-as országos adóösszeírás a család birtokában tüntette fel Devecser mellett Kamondot és Kohárt, ahol Gergely fia Márton 33 adóköteles jobbágyportával rendelkezett.⁷ Ő végezte el a családi udvarház első átalakítását, melynek ekkor még inkább kényelmi, mint védelmi okai voltak.⁸

4 Kutásainkat támogatta a Pro Renovanda Cultura Hungarica Alapítvány, a Magyar Ösztöndíj Bizottság, melyet ezúton is köszönünk. Külön szeretnénk megköszönni még Fazekas Istvánnak azt az önzetlen segítséget, mellyel bécsi levéltárakban végzett adatgyűjtésünk során támogatott, Pálffy Gézának szakmai útmutatásait, mellyel dolgozatunk gondolatmenetét egyengette, és Oborni Teréznek azt a rengeteg gondoskodását és fáradozását, mellyel a sokszor megoldhatatlannak tűnő források értelmezésében nyújtott szakmai segítséget.

5 Veress D., Devecser. 19. p.

6 Veress D., Devecser. 20. p. Koppány, 1983. 267. p. Az eddigi szakirodalom állításaival szemben nem Lajos és nem is László volt Gergely apjának a neve. Kiss, 1971. 470–471. p. MOL Mohács előtti gyűjtemény DL 72275 jelzet alatt 1461. május 16-án keltezett oklevél szerint apja Kálmán volt, míg testvérci Tamás és Pál. Veress D. szerint 1478–83 között Veszprém megye alispánja volt, de újabb kutatások ezt cáfolják. Horváth R., 2000. 254–257. p.

7 Solymosi, 186. p.

8 A Koppány Tibor által végzett műemléki kutatás megállapította, hogy a kétszintes és toronnyal megerősített kúriát, még csak egy kerítés vette körül, amelyen belül álltak a gazdasági épületek. Koppány, 1983. 268. p.

A század végén újabb tulajdonosváltás történt, Márton fia, András lett a család feje. Az ő fellépésével jutottunk el dolgozatunk témájának központi szereplőjéhez. A familia az ő politikájának köszönhetően élte túl a „korszakváltás” viharos esztendeit, és vált a jelentős birtokkomplexum kialakításával a Dunántúl meghatározó politikai tényezőjévé. Sajnos életének korai időszakából nem rendelkezünk forrásokkal, csak annyi tűnik bizonyosnak, hogy 1508-ban teljes vagyonekbozással büntették, és csak az 1520-as években került sor teljes „rehabilitálására”, ekkor kapta vissza birtokait, és ezekben az években állíthatták ki a család címerét is.⁹

A család felemelkedése

Nem ismeretes számunkra, miképp került Várday Pál veszprémi püspök familiárisai közé Choron András — aki valószínűleg segített pártfogoltjának javai visszaszerzésében — az viszont bizonyos, hogy már 1520-ban Veszprém vármegyei alispán, majd Várday utódja, Szalaházy Tamás legfelsőbb köréhez tartozott.¹⁰ Az 1524-es évet leszámítva 1526-ig veszprémi alispán és sümegi várnagy volt, és ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy Szalaházy gyakori távolléte miatt a püspöki birtokok tényleges igazgatása Choron vállait nyomta. Természetesen a 200 fős püspöki bandérium is az ő irányítása alá tartozott, amit a püspökség közel 12 000 Ft-os bevételéből igyekezett fenntartani.¹¹

A család vagyoni helyzetének javulását mutatja, hogy ezekben az években átépítésre került reneszánsz stílusban a család devecseri kastélya, melynek ekkor emelték tornyos, bástyás falait, és ekkor került beillesztésre egy ajtószemöldöklő, melyre a mester az 1526-os évszámot festette. Ez a dátum azonban már nem az építő dicsőségét, hanem egy nagy változásokkal járó tragédia előszelét hirdette.¹²

A mohácsi csatavesztést követő zűrzavaros időszakban a kettős királyválasztás következményeként, a két király közötti kialakulatlan erőviszonyoknak köszönhető-

9 András pályája nem indult fényesen, mert 1508-ban nézeteltérése Bakócz Tamás csetergomi érsek familiárisaival tettelegességig fajult, aminck következtében az erős akaratú főpap nyomására az uralkodó felségserstésnek minősítette az esetet és teljes vagyonekbozással ítélte. Így érthetővé válik, hogy miért csak az érsek halála után történt meg javainak visszaadása. *Veress D.*, Devecser. 22. p.; *Barta*, 1994. 24. p.

10 *Koppány*, 1961. 9. p. Első említése alispánként 1521. 05. 16., utolsó 1526. 07. 24. *Horváth*, 2000. 260–261. p.

11 Ekkora bevétellel a veszprémi püspökség közepes gazdagságának volt tekinthető. *Molnár*, 1998. 71. p.

12 *Koppány*, 1983. 265. p.

en tág lehetőség nyílt gyakori pártváltásokkal hatalmas birtokok elfoglalására, ami az ország közbiztonságának gyors romlásához vezetett. Különösen az egyházi birtokok váltak könnyű prédájává a gyors nyereség reményében fosztogató nemeseknek, akik jogtalan birtokszerzéseikre nem ritkán utólag szereztek királyi megerősítést. Az elpusztult kolostorok javainak megkaparintásában olyan családok jártak az élen, mint a Podmaniczky, Choron és Török familia, valamint Paksy János.¹³

A vereséget követő hónapok a politikai manőverek időszakai voltak, a két uralkodó megpróbált pártot szervezni magának. Kezdetben csak az egyházi klérus és a nyugat-magyarországi arisztokrácia szűk része támogatta Habsburg (I.) Ferdinánd jelölését, a többség Szapolyai (I.) Jánost látta volna szívesen a trónon.¹⁴ Azonban Báthory István nádor, Thurzó Elek tárnokmester, Nádasdy Tamás, Batthyány Ferenc és Szalaházy Tamás minden befolyásukat latba vetették a Habsburg uralkodó mellett, aki 1527 nyarán elindult, hogy fegyverrel szerezze meg országát. A Duna mentén indított fő csapással együtt Choron András — aki ekkor már Veszprémből irányított a Ferdinándhoz hű csapatokat — a János-párti Tihany várát vívta meg sikerrel, és ezzel stabilizálta a Balaton-felvidék állapotát a Habsburgok oldalán.¹⁵ Ekkor Szalaházy már állandóan a király környezetében tartózkodott, mint kancellár (1527–35), így a térség nyugalmanak és Ferdinánd pártján való megőrzésének Choron volt az első számú felelőse, ami azért fontos, mert a Dunántúl birtoklása biztosította az uralkodónak a bármikori gyors beavatkozás lehetőségét, illetve az osztrák tartományok békéjét. 1528-ban Veszprém várát védte meg egy János-párti ostromtól, melyet Tahy János és Soproni Ferenc vezetett.¹⁶ A bécsi vezetés is tisztában volt Choron András szerepének jelentőségével, ezért aztán nem mulasztották el hűségét jutalmazni. 1528 februárjában a veszprémi alispán megkapta a Tolna megyei Kuny, és a baranyai Thorda birtokokat,¹⁷ majd három hónappal később a Veszprém megyei Pápa mezővárost, Kúpot és Szerecsnyet.¹⁸ Még ez év novembe-

13 Molnár, 1998. 72. p. Pálffy, 2000. 145. p. „*Andreas Choron tenet occupata bona prepositure Sancti Nicolai Albensis pertinentiasque possessioni Pah in comitatu Zaladiensii.*” Frangepán Ferenc és Brodaries István levele Johann Katzianernek. 1533. november 15., Buda. *Bessenyei*, 1998. 75–77. p.

14 Itt nem lehet célunk a két király küzdelmének kronologikus ismertetése, csak ott utalunk rá, ahol témánk esztében megkerülhetetlen. Lásd az erre vonatkozó legfontosabb szakirodalmat: Barta, 1983.; Barta, 1988.; Fodor, 1991.; Pálffy, 2000.

15 Koppány, 1961. 10. p.; Veress D., 1996. 27. p. Az már nem Choronon múlt, hogy az apát 400 Ft-ért még ez év őszén Ferdinándtól vissza tudta vásárolni. *Erdélyi*, 1908. 695. p.

16 *Erdélyi*, 1913. 6. p. Koppány Tibor ezt az ostromot 1530-ra datálja. Koppány, 1961. 10. p.

17 MOL A 57 I. köt. 90.

18 MOL A 57 I. köt. 119. Ezeket a birtokokat 1535-ben Török Bálint átállásakor az uralkodó neki adományozta. MOL A 57 I. köt. 237.

rében Rátóthy Gyulaffy Istvánnal közösen megkapták a veszprémi Naggyimótót, és a zalai Kovácsmolna, Egrehusze, Almad, Csekőháza, és Győr birtokokat.¹⁹

Ezek az adományozások azonban nem jelentették minden esetben azt, hogy a kedvezményezett fél azonnal élvezhette birtokai jövedelmét, sőt hogy egyáltalán élvezhette valaha is.²⁰ Ennek a bizonytalanságnak volt köszönhető az is, hogy napirenden voltak az erőszakos foglalások a világi és az egyházi birtokok ellen egyaránt. 1530-ban Choron Osztrics Miklóssal és Zay Ferencsel elfoglalta a szenyéri várkastélyt és uradalmat, és jellemző volt a korabeli közállapotokra Ferdinándnak az a salamoni döntése, miszerint 100 arany Ft ellenében 1533-ban bérletbe adta azt az önkényes foglalóknak.²¹

Ezekből az esetekből jól látszik, ezekben az években az uralkodó igazából ki volt szolgáltatva, nem volt lehetősége az utasításait végrehajtó közigazgatás kiépítésére: ennek mind a pénzügyi, mind a katonai alapjai hiányoztak. Rá volt utalva a megyei szinten katonai potenciállal rendelkező híveire, akik saját hatalmuk gyarapításával érték el az uralkodó befolyásának növelését. Ezt használta ki Choron András, aki a püspökség katonai és anyagi erejét állította saját céljainak szolgálatába, és ezáltal 1531-re a vármegye leggazdagabb földesura lett. Természetesen nemcsak az adományozás volt az egyetlen útja a birtokok kiterjesztésének, hanem szokásban volt a javak egymás közötti adás-vétele vagy kölcsönbérlete is. Így került a korábban Szapolyai birtok Ugod oppidum egyik fele Horváth Jánostól és nejétől thallóczi Bánffy Magdolnától 2600 Ft-ért a Choron család birtokába 1532-ben, majd három évvel később — további 3200 Ft kifizetése után — királyi jóváhagyással a teljes uradalom.²² Az anyagi fedezet előteremtésében nemcsak a birto-

19 MOL A 57 I. köt. p. 137. Naggyimót csctében tudunk egy 1529 augusztus 20-án kelt királyi megerősítésről, amikor „*fidelis nostris egregii Andree Choron de Dewecher vicecomitis comitatus istius Wespremiensis... possessionis Naggyimoth vocate... dedimus*”. MOL P 108 Rep. 36. Fasc. B. No. 51.

20 Choron András 1530 augusztusában megkapta Szolnok mezővárost („*oppidum Zolnok in comitatu Zolnok*”), és ezt az adományt az uralkodó 1535-ben meg is erősítette, ám az aktuális politikai helyzetből credően soha nem vehette ténylegesen birtokba azt. MOL A 57 I. köt. p. 178., 285. Hasonló volt a helyzet 1564-ben, mikor András fia, János kapott az akkor már régen török által megszállt Pozsega megyében birtokokat. „*totales portiones possessionarias in possessionibus Stherzewlch et Batthyawelgh in Posega... Domokos ipsa et Cheberyenwsa in zaladiensis comitatibus ... Joanni Choron ipsiusque heredibus et posteritatibus universis dedimus donavimus et contulimus*” 1564. január 10., Bécs MOL P 108 Rep. 45. Fasc. R. No. 433.

21 Borsa, 1984. 78–82. p. Itt az uralkodó az „*aulicus nostris*” megnevezést használja Choronékra.

22 Reizner, 1893. 613. p. Bár már 1532 októberében Ugodból datálva levelét „*ex castro nostro Ugod*” MOL E 185 Choron András levele Nádasdy Tamásnak. 1532. október 22., Ugod. Még-

kok jövedelme, hanem az alispáni tisztséggel járó bizonyos pénzügyi juttatások is szerepet játszhattak. Költség címen az 1531-ben befolyt hadiadóból 420 Ft-ot, míg 1536-ban 330 Ft-ot tartott vissza.²³ Bár ezek az összegek nem voltak jelentősek, mégis érzékeltetik, hogy a tisztségeket vállalók anyagi téren is előnyt élveztek.

1532-ben újra fellángoltak a trónharcok, Szapolyai az oszmán csapatok árnyékában betört a Dunántúlra, és jelentős sikereket ért el, többek között Veszprémet, Sümegyet és Tihanyt is elfoglalta.²⁴ Ferdinánd helyzete megrendült a támadás következtében, és féltő volt, hogy az egész térséget elveszíti. Bakics Pálnak és Choron Andrásnak is köszönhető volt, hogy a Szapolyai-párt nem tudta tartóssá tenni uralmát, és az 1534-ben kibontakozó ellentámadás egyik vezetőjeként visszafoglalták Tihanyt is. Katonai sikereiért és hűségéért 1534-ben Choron Andrást Zala vármegye főispánjává nevezte ki az uralkodó.²⁵ Ekkor kapta Szenyér, Zós, Merke, Thapson és Arad birtokokat Somogyban,²⁶ a következő évben Thomay Ferencsel a zalai Ládtomajt és a veszprémi Csajágot,²⁷ valamint Mihályi Ladony Miklós győri prefektussal közösen 1536-ban Lesencetomaj, Németfalu, és Pabar településeket Zala vármegyében.²⁸ Ezeket a birtokokat hűségével és katonai rátermettségével szerezte meg a Choronok számára András. Bár az első tulajdonság nem mindig volt erény, de Choron esetében ez a magatartásforma nagyon sokat számított az udvari megítélés szempontjából. Így talán nem járunk messze az igazságtól, ha azt feltételezzük, hogy a család felemelkedésében a feltétlen, Habsburgok iránti hűségük nagyon sokat segített, természetesen a katonai erényekkel párosulva.

Ebben az időszakban építette ki, és erősítette meg még jobban devecseri kastélyát Choron András, ahová Sümegből 1538-ban végleg áttelepült.²⁹ Ebben a Kecsethy Márton veszprémi püspökkel való nézeteltérésük is közrejátszott. Kecsethy vissza-

is 1539-ben Mathusnai Kristóftól újra meg kell venni a Vas vármegyei Zergény birtokkal együtt 3000 Ft-ért és a tolnai Nagy-Izmcénrt cserébe. *Reizner*, 1893. 613., MOL P 108 Rcp. 40. Fasc. D. No. 12.

23 *Pákay*, 1942. 21. p.

24 *Veress D.*, 1996. 64. p.

25 *Fallenbüchl*, 1994. 110. p. 1541-ig viseli ezt a tisztséget, 1535. október 21-től Erdődy Péterrel megosztva „*in medietate comitatus*”. Első oklevéles említése 1534. szeptember 28-án történt, amikor az uralkodó Choronnak, mint zalai főispánnak adományozta a Veszprém vármegyei Szentgál és Németi falvakat. MOL A 57 I. köt. p. 222.

26 MOL A 57 I. köt. 235.

27 MOL A 57 I. köt. 284.

28 MOL P 108 Rcp. 36. Fasc. B. No. 52

29 Első levelét 1538. június 29-én keltezte innen Nádasdy Tamásnak. MOL E 185. Kelt: 1538. június 29., Devecser, Choron András levele Nádasdy Tamáshoz.

követelte a sümegi várat mint püspöki birtokot.³⁰ Choron viszont nem volt hajlandó visszaadni, mert ő ahogy írta, már 50 000 Ft-ot fordított az elmúlt 13 évben a vár fenntartására, ezért azt költsége megfizetése nélkül át nem engedí.³¹ Erre azt válaszolta a püspök, hogy tudomása szerint inkább megkárosította a rá bízott javakat, és Devecserben, ahol korábban viskó volt, „királyi” épületeket emelt.³²

Nem értettek egyet a Tihanyi apátság birtoklásának kérdésében sem, melyet 1534 óta tartott jogtalanul megszállva Choron. A viszálykodás csak 1539-ben ért véget, amikor az uralkodó kinevezte András akkor még kiskorú fiát apátnak, valamint Andrást a kolostor és az apátság kormányzójának azzal a kikötéssel, hogy a fiú, miután elérte a nagykorúságot halasztás és kifogás nélkül legyen szerzetes.³³ Bár János a tihanyi apátok névsorába soha nem lett beiktatva, a család mégis 1548-ig birtokolta az apátságot, a várat és a hozzájuk tartozó birtokokat, melyek nem csekély jövedelmeiből András maga finanszírozta a Tihanyban állomásozó 24 lovast és 14 gyalogost.³⁴ Az apátságnak voltak javai Balatonfüreden, Aszófön, Szőlősen és Arácson, ahonnan a szőlőművelés révén jelentős bevételekhez jutottak az első török portyák megjelenéséig.

Összefoglalva az 1526–1541 közötti 15 esztendőt, arra a következtetésre juthatunk, hogy a család a polgárháborús helyzet teremtette gyarapodási lehetőségeket jól használta ki, tudott élni a püspöki erőforrások birtoklásával és a vármegyei tisztségekkel járó előnyökkel, hűségével, illetve katonai képességével bizalmat ébresztett az udvari körökben, akik révén jelentős birtokadományokhoz és tisztségekhez jutottak. Ezeknek a képességeknek köszönhetően jelentős vagyoni és presztízsnövekedést könyvelhettek el ebben az időszakban.

30 Tchéát ekkor már biztosan nem viselte a veszprémi alispán címet, igaz 1534 után a források sem említik.

31 Takáts, 1982. 111. p.; *EEMHK* III. 127–134. p.; Erdélyi, 1913. 13. p.

32 Erdélyi, 1913. 13. p. „*Dewecher antea tuguriolum erat extruxit regia plane aedifica et haec omnia ex sanguine miserorum, quos depredatus est ex arce Sümeg*” Végül abban állapotok meg a felcck, hogy a püspök fizessen 2000 Ft-ot, és Choron kapjon kettő általa kiválasztott birtokot, Tapolca és Berend tizedkerületek tizedcét 20 évrre, és adja a fiának a tihanyi apátságot.

33 MOL A 57 1. köt. 372. *Mednyánszky*, 1885. 189. p.; *EEMHK* III. k. 429. p.

34 *Veress D.*, 1996. 64. p.

A család birtokainak változásai az 1540-es években

Buda 1541-ben bekövetkezett elvesztésével alapvetően megváltozott a Dunántúl szerepe és jelentősége. Az oszmán katonai vezetésnek szembeülnie kellett logisztikai okokból behatárolt lehetőségeivel, azzal, hogy Bécs bevétele Magyarország tartós megszállása nélkül nem lehetséges.³⁵ Ezért számukra a Budát, mint előretolt állást oltalmazó katonai védőövezet kiépítése vált a legfontosabb feladattá. Ez volt a célja az 1543-ban indított hadjáratuknak, melynek következtében elesett Székesfehérvár és Esztergom: ezek az erősségek a következő évtizedekben támaszpontul szolgáltak a Dunántúl meghódítására indított vállalkozásaiknak. Ettől az időponttól váltak rendszeressé a Balaton-felvidéket dúló portyák, melyek célja a demoralizálás és az ellenséges végvárak ellátásának megakadályozása is volt.

A pusztulás egyre nagyobb méreteket öltött, 1546-ra Veszprém vármegyében 31 település vált ideiglenesen vagy véglegesen lakatlanná, köztük Ugod és Borszörcsök, de a szomszédos megyékben sem volt jobb a helyzet.³⁶ A Zala vármegyei Sárosdfőn, melyet Choron 1542-ben nyert el nádori adományként, már csak két lakott jobbágytelek volt a puszta mellett.³⁷ Elveszett Fok és Szántód Somogy megyében, A helyzet súlyosságát jelezte, hogy a veszprémi püspökség ingóságait Sümegre és Sopronba mentették.³⁸

Az állandósuló háborús viszonyok azzal fenyegettek, hogy azok a családok, akik nem képesek birtokaikat megvédeni, és a pusztítás által eddig megkímélt nyugati vármegyékben újabb birtokokat szerezni, azok vagyoni alapjukat elveszítve végleg elszegényednek, és nem marad más lehetőségük, mint az, hogy valamely végvárban a vitézli rend létszámát gyarapítsák. Ennek következtében a török által veszélyeztetett területeken élő nemesi famíliák megpróbálták védettebb területeken, így Vas, Moson, Sopron vármegyékben, esetleg Felső-Magyarországon birtokhoz jutni.³⁹

A Choron család birtokpolitikáját vizsgálva ugyanezt a törekvést figyelhetjük meg a Jánosháza-Somlyó uradalom megszerzése esetében. A birtok eredetileg az Erdődyek birtokában volt, de ők ezt elzálogosították Tahy Annának, Zrínyi János

35 Fodor, 1991.; Fodor, 1998.

36 Pákay, 1942. 23. p.

37 „*Duas possessiones jobagiones populas et sex desertas in possessione Sarasdfew vocata in comitata Zaladiensis*” 1542. szeptember 1. MOL P 108 Rep. 40. Fasc. E. No. 89.

38 Molnár, 1998. 72. p.

39 Ezt tapasztalhatjuk Batthyány Ferenc esetében is aki Kőrös megyéből tette át birtokainak súlypontját a védettebb nyugati területekre. Pálffy, 2000. 138. p.

özvegyének, aki azt 1546-ban Devecseri Choron Andrásnak eladta.⁴⁰ Ő 1547-ben ezért az uradalomért 2000 Ft-ot fizetett Erdődy Péternek, de a végleges megvásárlására — a Somlóvásárhelyi premontrei kolostor kegyuraságával együtt — 15 000 Ft-ért csak 1558-ban került sor.⁴¹

A legfontosabb kiadott forrástípus ezekből az évekből, amit a család birtokstruktúráját kutatva a legnagyobb haszonnal tudtunk forgatni, a Maksay Ferenc által kiadott, 1549-ben végrehajtott országos adóösszeírások voltak. Veszprém megyében ebben az évben a család 75,5 adózó portával rendelkezett, hozzájuk tartozott ekkor már Somlóvásárhely oppiduma is. Ám hiába voltak Török János után a vármegye leggazdagabb birtokosai, az előző évtizedhez képest jelentős visszaesés következett be az itteni birtokok nagyságában, és ennek következtében az ebből a térségből befolyó jövedelmek is megcsappantak.⁴²

Zala vármegyében is hasonló volt a helyzet. Ebben az évtizedben megszerezték Pulát, illetve Mindszentkálton és Szentbenedekkákon is bírtak birtokokkal egy ideig,⁴³ de az összeírás szerint a 21 faluban talált 55 adózó portával csak a megye középbirtokosai közé tartoztak. Nagyon magas volt a zsellérporták aránya is, szám szerint 92 adómentes házat írtak össze, ami az állandó török dúlásokkal lehetett összefüggésben. A megye 20 allódiumból kettő volt a család kezén, és a 758 szervitorból is csak 3 szolgált a familiának. Az összeírásokból kitűnik, hogy ebben a két vármegyében általános regresszió következett be a térség hadszíntér jellegéből kifolyólag, és a vármegyék keleti területein már korán megjelent a kettős adóztatás intézménye,

40 „*Nos Anna de Thaly...recognoscimus per presentes litteras nostras castrum Somlyo a magnifico domino Juniore Petro Erdewdy de Monyorokerek in pignore apud nos habitum...ad manus egregii domini Andreae Choron de Devecser dare statuare et assignare debeam...*” MOL E 185.

41 „*illis inscriptioni et venditioni, quas Spectabilis et magnificus comes Petrus Erdewdy ad (?) super totali castro suo Somlyo vocata in comitatu Wespsemiensi constructu, simul cum ingeniis, similar Barbatis et omnibus Armis ac instrumentis bellicis omnibusque pertinentiis eiusdem castri necnon totali jure patronatus suo, quod in claustru (?) Beati Lamperti ... Religiosarum dominarum Sanctimonialium ordinis Premontratiensis in oppido Wassarhel ... pro summa quindecim millium et quingenti florenum hungaricarum ... partim vero a Joanni Choron ...*” MOL A 57 3. köt. p. 495–496. A család azonnal megtámadta ezt az adás-vételt arra hivatkozva, hogy Erdődy III. Péter végrendelete szerint csak családtagnak adható el ez a birtok. Kazáry, 1940. 65. p. Ettől függetlenül már 1547-től folyamatosan datálnak innen levelet a Choron család tagjai, és egészen a család kihalásáig a kezükön maradt Somlyó. Az első levél „*ex Somlyo*” 1547. május 4-én kelt. MOL E 185 Choron András Nádasdy Tamásnak.

42 Maksay, 1990. II. köt. 922–923. p.

43 Pákay, 1942. 164. p. és Pákay, 1984. 240. p. Ezek a birtokok az 1549-es összeírásban már nem szerepeltek. Maksay, 1990. II. köt. 929–985. p.

amely természetszerűleg maga után vonta az itteni termelés bizonyos visszaesését. Azok a családok, akiknek csak itt voltak birtokaik, egyre nehezebben tudták behajtani járandóságait, és ez maga után vonta elszegényedésüket.

Amíg Veszprém és Zala megyében a török jelenléte miatt jelentős területeket veszített a család, addig megpróbálták új birtokokhoz jutni a védettebb nyugati területeken. A fent említett adóösszeírás tanúsága szerint a családnak sikerült megvetni a lábát Vas vármegyében.⁴⁴ A már tárgyalt Jánosháza-Somlyó uradalmon kívül a korábban Széchy birtok dobrai uradalma is Choron András birtokaként tüntették fel, amelyhez Thurzó Elek helytartón keresztül jutott hozzá.⁴⁵ Mindösszesen 60 településen 302 adózó portával rendelkezett a család ebben a vármegyében, és ezzel Batthyány Ferenc (84 településen 611,5 porta), és Niklas Graf zu Salm (130 helységben 542,5 porta) után a megye harmadik legnagyobb birtokosai voltak. A nevük alatt lett feltüntetve a Batthyány Ferencsel együtt birtokolt Rohonc-Szalónak uradalma, mely kiterjedése és fekvése révén rendkívül gazdagnak volt mondható.⁴⁶ A viszonylag sok zsellértelek (341) mellett feltűnően sok volt az újonnan letelepítettek száma (110),⁴⁷ ami egy jelentős méretű helyreállításra vagy munkaerőhiányra enged következtetni. Utóbbi feltevést látszik igazolni, hogy Choron több majorsággal is rendelkezett, de mellette a többi nagybirtokos is jelentős allódiális művelést folytatott. Az összeírás még arról is tudósít, hogy a megyében a család 55 szervitorral rendelkezett, ami jól mutatja a család erejét.

A forrásból leszűrt tanúságok összegzésekor megállapíthatjuk, hogy a család feje jól reagált a Buda elvesztése után bekövetkezett eseményekre, sikerrel valósította meg a família nyugatra húzódását, és ezzel biztosította a család anyagi bázisának fennmaradását, sőt gyarapítania is sikerült azt. Feladva Veszprém és Zala megyei birtokainak központi szerepét Vas megyében sikerült jelentős bevételi forráshoz jutnia. Lényeges különbséget fedezhetünk fel az 1526–1541 közötti időszak, és az ezt követő időintervallum családi birtokösszetételében. Míg az első időszakban a birtokadományok sokkal kisebbek voltak — sokszor csak egy falu, és ezek is rendkívül szétszórtan helyezkedtek el, nagyban megnehezítve a javak igazgatását — addig a második terminusban a család már tudatosan törekedett lehető-

⁴⁴ *Maksay*, 1990. II. köt. 862–905. p.

⁴⁵ Uo. 859–860. p.

⁴⁶ Ez utóbbi adatot azonban fenntartással tudjuk csak kezelni, mert Zimányi Vera Rohonc-Szalónakkal foglalkozó monográfiája nem említi a Choronokat birtokosokként, és mi sem találkoztunk anyaggyűjtésünk során ezt az állítást alátámasztó forrással. *Zimányi*, 1968.

⁴⁷ Ez a magas szám valószínűleg az éppén ebben a korban tetőző horvát betelepítésnek köszönhető, mely problémakörre a későbbiekben szeretnénk kitérni.

leg egy tagban, vagy csak kis területen szétszórt uradalmak megszerzésére. Ennek következtében mind a kezelésük, mind a jövedelmek behajtása egyszerűbbé vált.

A család életében más okokból is jelentős mérföldkő volt az 1550-es évek fordulója. 1551-ben elhunyt András, így a család és a birtok igazgatása egyetlen fiára, Jánosra maradt.⁴⁸ Choron András tevékenységének értékelésekor megállapíthatjuk, hogy a rengeteg negatív hatás és a megváltozott körülmények ellenére sikerült józan politikálással birtokait megőrizni és gyarapítani. Amikor a család érdekei úgy kívánták, akkor fegyverrel is beavatkozott Ferdinánd oldalán a belharcokba, hűségével és kardjával további birtokokat szerzett, majd később, amikor már egy sokkal hatalmasabb ellenséggel szemben javait megőrizni nem tudta, sikerült védettebb területekre helyezni azokat. Neki volt köszönhető az, hogy immár az új birtokok bevételeit utódja a török ellenes harcokra tudta fordítani.

A Choron család szerepe a török elleni védelmi harcokban

A család felemelkedésével és történetével egyidejűleg három részre szakadt az ország és állandó harcok színterévé vált. Ezért nem kerülhetjük meg a család szerepének vizsgálatát a Balaton-felvidéken zajló várháborúk történetében. Tárgyalt időszakunkban a legnagyobb nyomás a térség magánföldesúri váraira 1552-ben, Veszprém török uralom alá kerülésekor nehezedett, és 1566-ig, annak visszafoglalásáig tartott.

Az első találkozás az oszmán csapatokkal azonban már sokkal korábban, Szulejmán 1532-ben Bécs ellen vezetett hadjárata idején megtörtént. Akkor a főserggel együtt haladó martalóc csapatok elárasztották a Dunántúlt, amelyek közül 7 különböző csapatrészt semmisített meg Choron, több mint 2500 főnyi veszteséget okozva.⁴⁹ E támadás után kezdte el Devecser védműveinek megerősítését, északon

48 Utolsó levelét 1551. augusztus 8-án keltezte Nádasdy Tamásnak. MOL E 185. Későbbi forrásokban nem bukkan fel. Ezért nem fogadhatjuk el halála időpontjának 1564-et. Nagy, 1858. I. köt. 183. p.

49 „*Ex litteris Andreae Choroni in Symegh feria sexta post Dionisii martyris: In primis cum equitibus nostris versus Dewecher domum nostram invenimus Turcas equites quingentos, quos omnes profligimus, secundo centum, tertio centum et quinquaginta, quarto trecentos, quinto ducentos, sexto pedites trecentos et quinquaginta, septimo ducentos quinquaginta, omnino istos praescriptos ita profligavimus, ut forsitan non multi postuerunt ex eis mortem evadere. Insuper ubi quinquaginta equites, ubi pedites centum, quadraginta, viginti et sic consequenter, profligavimus, ita hic in circuitu Dewecher et Symegh iacent circiter vel plus quam duo milia quingenta cadavera Turcarum...*” ÖStA HStA Turcica. Karton 2. Konv. 2. fol.126.

a Torna patak vizét felduzzasztotta és egy emeletes ötszögletű bástyát épített, a falakat megmagasította és a felvonóhíddal rendelkező kaput is megerősítette.⁵⁰

Ettől az időponttól kezdve bármikor lehetett számolni kisebb-nagyobb fosztogató csapatok megjelenésével, de még 1541-ben is a tényleges török katonai megszállás csak egy vékony Duna menti szakaszra terjedt ki. Ezért a török hadvezetés legsürgetőbb célja a hódoltság kiszélesítése volt a Dunán szállított utánpótlás biztosításának érdekében. Ebbe a koncepcióba illett bele Székesfehérvár 1543-ban történt megszállása, és ekkortól vált végvidékké a Balaton-felvidék, ahol mindennaposá váltak az összecsapások. A törökök előrenyomulását ebben a térségben a Balaton és azt körülvevő mocsarak, a Bakony rengetege és ezek mögött a Rába folyó terepakadályai fékeztek, de a térség magyar kézen levő várai bizony korszerűtlenek és elavultak voltak.⁵¹

A védelmi rendszer kiépítése még csak ekkor kezdődött, ám mégis ezekre az évekre tehetjük a később sikeresen funkcionáló végvidéki határrendszer alapjainak megteremtését.⁵² A Balaton-Duna közötti terület védelme speciális elhelyezkedése miatt hármastalpas nyugodott finanszírozási szempontból. Kiemelt fontossággal bírt a Habsburg hadvezetés számára, mert közvetlenül védte Bécs előterét, ezért 1546 elején a térség legfontosabb váraiba, Pápára, Györbe, Szentmártonba és Veszprémbe Alsó-Ausztria rendjei saját fizetésükön mintegy 1100 katonát rendeltek.⁵³

A magyar rendek is megpróbálták megszervezni lehetőségeikhez mérten a végvidék védelmét. 1542-től a Dráva és a Duna közti területen a rendek javaslatára dunántúli országos főkapitánynak választották Nádasdy Tamást, akinek a végvárak és vármegyék mindenféle hadügyi kérdésének az irányításáról kellett gondoskodnia.⁵⁴ Ennek végrehajtására főként az országgyűlés által megszavazott hadiadóból tartott katonák álltak rendelkezésére. Ezekből 1546-ban Devecserbe, Ugodba és Tihanyba 100 lovas és 50 gyalogost irányoztak elő, ebből 24 lovas és 14 gyalogos Tihanyban szolgált.⁵⁵ 1547 januárjában a dunántúli rendek hídvégi partikuláris gyűlésén a rendes hadiadón túl további egy forint kivetését rendelték el, melynek a

50 Koppány, 1961. 19. p.

51 Pálffy, 1999. 53. p. és Szántó, 1980. 313. p.

52 A török elleni védelmi rendszer kiépüléséhez és szervezéséhez lásd Pálffy, 1996. 163–217. p., a győri főkapitányság történetéhez Pálffy, 1999.

53 Uo. 61. p.

54 1546-ig töltötte be ezt a tisztséget. Uo. 48. p.

55 Uo. 50. p. Erdélyi, 1908. 138. p. Az viszont bizonytalan, hogy az ekkor már Choron zsoldján itt állomásozó katonák fizetését vállalták át a rendek, vagy további végvidékiekről volt szó. Kérdéses továbbá ezen tervzet megvalósulása is.

negyedét a birtokosoknak kellett megelőlegezniük. Ebből 400 lovas felállítását tervezték, 100 fő Pethő Péter alatt Devecserben és ugyanennyi Szarka Pál parancsnoksága alatt Pápán állomásozott volna, és hírszerzői, mustra és fizetési ügyekben Choron András és Csányi Ákos voltak a kapitányok kirendelt segítői. Még ez évben Körmenten újabb adót szavaztak meg a nemesek, amely összegből 80 dénárt szántak saját csapataik fenntartására és ezen összeg begyűjtésével is Choront bízták meg.⁵⁶ Ezekből a törekvésekből kitűnik, hogy a rendek megpróbálták mozgósítani minden erőforrásukat, hogy sikerrel tudják megállítani a török hadsereg térnyerését, és ellensúlyozzák nyomasztó létszámfölényét. Ezeknek a próbálkozásoknak a család tagjai is aktív részesei voltak.⁵⁷

A finanszírozásban szerepet vállaló harmadik csoportot a helybeli birtokosok alkották, akik saját földesúri váraikban a maguk pénzén tartottak kisebb-nagyobb kontingenseket. Mivel azonban ezek az állami finanszírozási kereten kívül estek, a kormányzervek iratanyagában sem jelentek meg, így meghatározásuk csak a családi levéltárakból előkerülő esetleges források bevonásával sikerülhet. A Balaton és Duna közötti területen a Pethő család tartotta fenn Szigliget, Tátika, Rezi várakat és a keszthelyi ferences kolostort, Gyulaffy László Csobáncot és Magyar Bálint Szigligetet. A Choron család birtokolta Devecser mellett Ugod, Somlyó, Jánosháza és Tihany várakat.⁵⁸ Ez hatalmas terheket rótt a családra, mert a katonák zsoldján túl a várak fenntartására, javítására is nekik kellett gondot fordítani. Bár konkrét adatok nem állnak rendelkezésre, de feltételezhetjük, hogy a kiadások fedezésére az újonnan megszerzett Vas megyei birtokok jövedelmei szolgáltak.

A helyzet csak 1552-ben változott meg gyökeresen Veszprém elestével. Kiesésével egy ék keletkezett, és a Séd és Torna patakok völgyeiben lehetőség nyílt nyugati irányú áttörésre és a Rába-köz hódoltatására. Már az év elején fokozott volt a törökök aktivitása: február elején portyára indultak Fehérvárról. Ez akkor még sikertelen volt, de Choronnak is készen kellett állnia, egy esetleges támadás esetén a lakosság megvédésére.⁵⁹ Egy héttel később mégis sikerült a törököknek rajtaütöni Olaszfalun, ahol többeket megöltek, elhajtották a lakosságot és a lovakat, és az

56 Pálffy, 1999. 98–99. p. Sajnos ezen rendelkezések végrehajtásáról sincsenek ismereteink

57 1545-ben majd 5800 katona állomásozott a Dunántúli végvidékkel szembeni oszmán várakban. Uo. 52. p.

58 Tihany 1548-ban visszakerült az apát birtokába, és 1552-től királyi őrség állomásozott benne. Erdélyi, 1908. 703. p.; Pálffy, 1999. 78. p. Somlyó és Jánosháza 1547-től volt a család tulajdonában.

59 „*dies et noctes expectamus comissimus etiam colonis circum habitantibus, quod si iaculationes audierint ad Devecser properent.*” MOL E 185 kelt: 1552. febr. 14., Devecser, Choron János Nádasdy Tamásnak.

Ugodban állomásozó őrség csak a Pápáról érkező csapatokkal kiegészülve tudott a portyázók után eredni.⁶⁰ Ezek az események már a nyári hadjárat előszelei voltak. Choron május elején rendelkezett információkkal a török készülődésről, arról, hogy Pest mellett gyülekeztek lovaikkal, a budai pasa hidat veretett a Dunán, valamint még több sereg megérkezésére vártak.⁶¹

Ekkor került sor az első együttműködésre Choron, és az ekkortájt hivatalba lépő és Győrben székelő Ehrenreich von Königsberg főhadparancsok-helyettes között, és bár Nádasdy kérésére Choron megígérte segítségét, különböző ellátásbeli problémák miatt hamar csalódott benne.⁶² Nem sokkal később keserű iróniával jegyezte meg Choron, hogy Königsberg nehéz fegyverzetű lovasokat ígért Veszprém felmentésére, akik mire megérkeznének, ők elvesznek.⁶³ Amikor látta, hogy másra nem számíthat, maga kezdett el csapatokat szervezni Gyulaffy László és Magyar Bálint segítségével.⁶⁴ Mindez azonban már késő volt, felmentő sereg hiányában nem tarthatta magát Veszprém, pár napos ostrommal ledöntötte falait Ali budai

60 „Ita esse debebet vespere proxime praeterita Thurcae tam equites, tam pedites excursionem fecerant circa castrum meum Ugod ac ex una possessione mea Olaszfalu vocata centum personas minus octo personi captivos ab duxerunt vel tres vel quator homines salvi evaserunt precorum eorum ducenta equos insuper res que eorum universas abduxerunt.” MOL E 185 kelt: 1552. febr. 20., Devcecsér, Choron János Nádasdy Tamásnak.

61 „...quam quod homo dicit Thurcas Budenses et bassam cum illis equos apud Kanya prope Budam in Pest misisse pontem per Danubium inter Pest et Buda per Thurcas constructi ... dicit eciam ferri fama apud Thurcas, Ulimanbegum et Beglerbegum cum magno Thurcarum numero veniti.” MOL E 185 kelt: 1552. máj. 5., Devcecsér, Choron János levele Nádasdy Tamásnak.

62 „vero cum domino Kynjpsyrgher laurinum usque tuto ire possemus qui mandato et consilio vestrae spectabili et megnifice dominatio dominatio libenter pareremus ... Germanum illum qui a nobis nomine Regie Maestatis frumenta emit hodie hic apud nos adfuturum cum multis curribus et frumenta parata ab ductuntur in quibus sunt vilia satis multa lolio et id genus mixta et iam antea quo dixit se frumente eiusmodi impura et per curculiones erosa nolle accipere, sed magis pecuniam regiam reducere.” MOL E 185 kelt: 1552. ápr. 26., Devcecsér, Choron János Nádasdy Tamásnak.

63 „dominus Kynjpsyrgher expectat adhuc quosdam Germanos gravis armature de partibus superioribus quod quando fiat ignoramus inter im nos certo peribimus.” MOL E 185 kelt: 1552. máj. 30., Devcecsér, Choron János Nádasdy Tamásnak. Volt is alapja Choron aggályainak, mert a parancsnoksága alá tartozó magyar, német és itáliai csapatok egész nyáron tétlenül várakoztak Pápa alatt. Pálffy, 1999. 76. p.

64 „Nos quantum potuimus contra vicinum malum satis diligenter plebem congregamus ad milli et quingentos ferme pedites equites rursus sperare nos ultra centum habituri ceterum et penes Balathinum miseris plebs per dominum Gyulaffy et servitores nostros dominumque Valentinus Magyar levata est parati que essemus quo necessitas vocaret veniri.” MOL E 185 kelt: 1552. máj. 30. Devcecsér Choron János Nádasdy Tamásnak.

pasa, és ezután védői feladták a várat.⁶⁵ A törökök már a megszállást követő napokban szandzsákközponttá tették, és jelentős várórséget helyeztek el benne, ezzel jelezvén, hogy ebben az irányban szeretnének áttörni a Kisalföld irányába.⁶⁶

A bécsi vezetés felismerte a veszélyt, és még ebben az évben királyi csapatokat küldött több Balaton-felvidéki magánföldesúri várba, Csesznek mellett Nagyvázsonyba, Tapolcára, Tihanyba, a Veszprém hátában fekvő Palotára kerültek különböző létszámú seregek, így Devecserbe 150 lovas és 100 gyalogos.⁶⁷ Ezek a várak alkották a Veszprémmel szemben felállított védelmi zóna első vonalát, így királyi őrséggel való megerősítésük mindenképp ajánlott volt. Ez azonban nem jelentette azt mindenesetben, hogy a várak királyi tulajdonba is kerültek. Devecser esetében tudjuk, hogy a királyi katonaság jelenlétével egy időben itt állomásozott Choron János magánföldesúri katonasága is, amit saját bevételeiből tartott fenn.⁶⁸ Ez nem kis terhek rótt a családra, hiszen a törvény szerint annak, akinek nem volt szerződése, havonta 3 Ft-ot kellett fizetni, míg a szerződéseseknek alku szerint.⁶⁹ Számszerű adatok hiányában nem bocsátkozhatunk becslésekbe arra vonatkozóan, hogy hány főt tartottak fegyverben a devecseri Choronok, de figyelembe kell vennünk, hogy 6 várban — Devecserben, Ugodban, Somlyón, Jánosházán, Dobrán és Kaboldon — tartottak fenn kisebb-nagyobb létszámú katonaságot, ez Devecser esetében megközelíthette az ott állomásozó királyi sereg létszámát, mert a huszárok számára bővíteni kellett a várat,⁷⁰ és a legnyugatabbra fekvő Kaboldon is állomásozott 25 lovas és gyalogos.⁷¹ Ettől az időponttól kezdve Veszprém 1566. évi

65 „*per Vespemii murum ex utriaque parte Thurci satis late demoliti sunt, restat iam solum invasio et vix speramus et conservat quieat*” Choron tudósítása Veszprém végnapjairól Nádasdy Tamásnak. MOL E 185 kelt. 1552. máj. 30., Devecser

66 *Dávid*, 1998. 19. p.

67 *Takáts*, 1908. 268. p. Arról nem rendelkezünk biztos ismeretekkel, hogy ekkor még az egész kontingens felett Choron rendelkezett, vagy már ekkor idevezényelték Gyulaffy Lászlót Pápáról, és megosztva viselték a parancsnoki terheket. Lásd erre *Pálffy*, 1998. 143. p.; illetve *Pálffy*, 1999. 78. p.

68 „*nos tam gentes Suae Maiestatis in stipendio existentes quam nostros equites et pedites ratione bonorum nostrorum paratos habemus.*” MOL E 185 kelt: 1562. febr. 12., Jánosháza, Choron János Nádasdy Tamásnak.

69 1542:50. tc. *Varga*, 1981. 38. p. „*és amit nagyságod én velem megszerződött vala, adjon meg 25 Fl. 93 d.-t és egy becsű vetette vala, hogy tartozik.*” Magyarandi István levele Choron Jánoshoz, kelt: 1580. okt. 17. MOL P 108 Rep. 45. Fasc. O. No. 343.

70 MOL E 185 kelt: 1554. jún. 29. Devecser. Choron János Nádasdy Tamásnak.

71 „*Laurentius literatus et Petrus literatus homines praefati Joannis Choron equites et pedites feret vigintiquinque...*” Oláhcsászár Miklós I. Miksa magyar királynak kelt: 1564. szept. 19. MOL P 108 Rep. 88. Fasc. 6. fol. 39–40.

visszafoglalásáig Vázsony és Tihany mögött közvetlenül elhelyezkedve Devecser a bázis szerepét töltötte be Pápával együtt, ahonnan veszély esetén gyorsan segítséget lehetett küldeni.⁷²

Choron János leveleinek datálásából tudjuk, hogy ezekben az években majdnem összes Nádasdy Tamáshoz írt levelét itteni várainak valamelyikéből keltezte; aktív irányítója volt a török elleni védekezésnek, fiatal korában itt vesztette el fél karját is egy ágyú felrobbanása következtében.⁷³ Ez a testi hiba nem zavarta őt abban, hogy szinte fáradhatatlanul szervezze a birtokai védelmét, és oltalmazza a rábízott területeket minden lehetséges eszközt felhasználva.⁷⁴

1554-ben a Devecserben állomásozó lovasok megóvása érdekében egy sáncot kezdett el építeni, de a szükséges eszközök szűkös volta miatt csak lassan haladhattak a munkálatok, és féltő volt, hogy Devecser a Fehérvár alatt összegyűlt török seregek pusztításának áldozatul esik.⁷⁵ Ez viszont az egész környék elvesztésével járt volna, ezért könyörgött Gyulaffy Lászlóval együtt Nádasdynak, hogy létszámuk és felszerelésük elégtelen volta miatt szakállas puskákat, golyóhoz való puskaport is szíveskedjen a végházba küldetni.⁷⁶

72 ÖstA HKA HFU rote Nr. 5 máj. fol. 96. kelt. 1555. máj. 13. Győr Sforza Pallavicini Ferdinándhoz. Május 7-én a törökök megtámadták Tihanyt, és ő Devecserből Gyulaffy vezérletével 20 gyalogost küldött át a lehető leggyorsabban.

73 „Továbbá azt irhatom kegyelmednek, hogy Rerem [sógorom] Choron János valami taharaczkból lútt volt. Az tharaczk jobb kezét szinte bokánál el szakasztotta, es arcat az por igen megegette es hogy az ruhát rajta hamar el nem szakaszthatták az mellyét az puskaapor hogy igen mind megegette, annyira hogy azt mondják, hogy nehelen megmarad...” Terbe, 2000. 126–127. p. 1554-ből már azt írja Choron Balingér Geriknc Dobrara, hogy bár van vaskezc de nem használja, mert „az én kezemmel megbírom azt lovat és az másik kezem szabadon szolgál úgy mint ennen magam kívánom.” Uo., az eredeti MOL P 1314 No. 09315.

74 Itt kell megjegyeznünk, hogy Vreess D. Csaba állításával szemben sem Devecser, sem Ugod nem került a tárgyalt időszakban török kézre, ezt a Choron János által írt levelek keltezési helyei jól mutatják.

75 „credibilis tamen est aliquod fortalitium tentare velle, ore dicitur velle eos hoc castellum Devecser vel si id minus poterit vallum quod nunc ad conservandus equites denuvo ereximus demoliri velle et nos vallo potissimum timemus nan nondum uti deberet perfectum est que multa ad hic destunt que ad eius perfectiones et conservationem pertinent.” MOL E 185 kelt: 1554. jún. 29., Devecser, Choron János és Gyulaffy László Nádasdy Tamásnak.

76 „quod minori numerum hominum sumus quoque incessitas et amplitudo loci postulare et maior numerus hostium advenit cum autem demolitio vel expugnatio huius castelli non solum in nostrum malum sed totius huius vicine terre vergat ... ceterum si V. S. et M. Do. si aliquibus barbatis ac pulvere globulis et id genus instrumentis hanc domum provideret esset sane necessarium...” Uo. Ez a legkorábbi adatunk arról, hogy Gyulaffy Devecserben szolgált a királyi csapatok egyik felének parancsnokaként, és Choron is ettől az időszaktól vette fel címei közé a „királyi őfelsége kapitánya” titlust. MOL P 1314 No. 09315 kelt: 1554. szept. 17.

Hiába történt azonban a végvár megerősítése, mert bár Choronnak voltak információi ez év őszén a közelgő török támadásról,⁷⁷ mégsem sikerült megakadályoznia, hogy lerombolják a Devecser alatt meghúzódó mezővárost. Ezt követően határozta el egy új árok ásását az oppidum köré a környező lakosság kirendelésével, hogy a további támadásoknak elejét vegye.⁷⁸ Az a tény, hogy a végház a közvetlen előterében fekvő településeket sem volt képes megvédeni a pusztítástól, világosan megmutatja ennek a védelmi rendszernek a gyengeségeit és korlátozott hatékonyságát. A fizetések elmaradása miatt mindennaposak voltak a pénz nélkül maradt végváriak atrocitásai a polgári lakossággal szemben, ezeket a felsőbb katonai vezetés nem tudta megakadályozni. Nem volt ez másképp Devecserben sem, az ott állomásozó katonák is rendszeresen sarcolták a környék településeit, amint azt az örvényesiek, és a veszprémi püspök panaszaiból ismerjük.⁷⁹

A várak felszereltsége és állapota is aggasztó képet mutatott, az állandó ellátási nehézségek és a folyamatos török pusztítások miatt utánpótlási és élelmezési gondokkal küszködtek ezekben az erősségekben. Maga Sforza Pallavicini magyarországi főhadimarsall is kérvényezte az uralkodónál, hogy ezekben az erősségekbe utánpótlást, fegyvert és lőport küldjön, és utasította Nádasdyt, hogy ezekről gondoskodjon.⁸⁰ Chorontra egyre nagyobb terhet rótt várainak fenntartása, de hiába ér-

77 „dicunt non nulli Thurcas venire ad oppidum Papa dii antem dicunt ad Devecher” MOL E 185 kelt: 1554. okt. 25., Devecser, Choron János Nádasdy Tamásnak.

78 „et quia ego quoque nunc novam fossam extra oppidum meum Devecser fodere intendo nam hactenus prossus nulla fossa fuit ob id que prius istud oppidum per Thurcas combustum erat pro eo ... rogo velit colonos dominarum sancitonaliū de Vasarhel et possessionem dominae sororis me Kertta vocatam Gasparis Horvat Nagyszöllös vocatam ad aedificationem huius oppidi deputare...” MOL E 185 kelt: 1554. dec. 5. Choron János Nádasdy Tamásnak.

79 A vád szerint Choron katonáit Kákóra és Nyavalyádra küldte, akik az ott lakók minden pénzét elvették. „ut gentes meas ad bona eorum Kakhov et Niawaliad misessem et ibi suie pecuniis omnia acciperet. MOL E 185 kelt: 1557. ápr. 29 Kabold. Choron János Nádasdy Tamásnak. A püspök szerint „ego [Choron János] violentias multas et dampnorum illationes per colonos sue dominationis reverendissimae fecissem et per meos servitores fecisse” MOL E 185 kelt: 1554 jún. 22. Choron János Nádasdy Tamásnak.

80 „Palatinoque regni hec omnia ad scitum dedi, ut et ipse iuxta suum posse auxilio sit, cras autem et pulveris aliquam quantitatem nec non pixidum barbarorum aliquem numerum mittere curabo et cum ad diversas arcium necessitates ab huic subinde huiusmodi munitiones mittere rogor et hic indies eadem munitiones diminuantur. Regie serenitati vestrae humillime supplico dignetur jubere, ut iterum huc munitiones et ingenia bellica varia mittantur.” ÖStA HKA HFU rote Nr. 5 máj. fol. 96., Győr, Sforza Pallavicini Miksa főhercegnek

kezett többször is királyi segítség a várba,⁸¹ és hiába kért Choron többször is segítséget azzal az indokkal, hogy ő maga már nem tudja ezen erősségeket megvédeni.⁸²

Nem növelte a védelem hatékonyságát Devecserben a két parancsnok torzsalakodása sem. A nézetkülönbségek okai ma sem teljesen tisztázottak ebben a majd két évig elhúzódó procedúrában, de már 1555-re olyan feszültté vált a helyzet, hogy Gyulaffy kérte az áthelyezését, amelynek elbírálását sikertelen békítési kísérlete után Pallavicini Miksa főhercegre bízta.⁸³ A főhadparancsnok tisztában volt azzal, hogy Gyulaffy távozása esetén nem hagyhatja királyi őrség nélkül a várat és az elvonulókat pótolni kell.⁸⁴ Bár Gyulaffy még a királynál is vádaskodott⁸⁵ és Choron is törökbarátsággal vádolta meg sógorát,⁸⁶ 1556 júliusában együtt portyáztak Fehérvár alatt,⁸⁷ és csak 1557 júliusa után helyezték át Gyulaffyt Győrbe.

Devecserben a királyi őrség létszáma az 1550-es években ennek köszönhetően nem volt állandó. Veszprém eleste után Pápa és Győr ausztriai segélyekből pénzelt csapatai után itt helyezték el a 3. legjelentősebb kontingenst 150 lovassal és 100

81 1557-ből és 1561-ből tudunk tudunk királyi provizorok érkezéséről, az utóbbi időpontban Gyarucsevics Andrásnak hívták. „*ex regiam Andream Gyarwchewith provisore castris nostri Dewecher...*” MOL E 185 kelt: 1561. aug. 17., Somlyó, Choron János Nádasdy Tamásnak.

82 Devecser, Ugod és Somlyó „*quae ... omnibus bonis et proventibus carent ... pro defensione huius oppresse terre, certo iam a tempora ad castrum meum Dewecher solutione fecit, attamen reliqua duo castra mea Somlyó et Ugod meis propriis expensis it hunc ... diem tenere debui ... nam custodiam ac defensionem prescriptorum castrorum meorum insufficiem sum, quae ad locum custodiam ac defensionem tam militis quam etiam pulveribus aliis que instrumentis ... indigerit.*” ÖStA HHStA AA Fasc. 78. Konv. A. fol. 75–77. 1557. márc. 29. Choron János kérélmé I. Ferdinándhoz.

83 „*Egregii domini Joannes Chorone et Ladislaus Gyulaffy praesidii Dewecheriensis capitanei aliquandiu sunt discordes, maior que indies inter eos oritur dissensio, ob eam causam Ladislaus Gyulaffy petiit, ut eum una cum suis militibus ex Dewecherio in alium locum finitimum evocarem atque traducere. Verum ego hactenus huic suae petitioni nunquam locum dedi quinpotius eos concordare et ad unionem, quae inter militis maxime capitaneos uno eodemque in loco subsistentes praecipue requiritur, reducere conatus sum. Nunc vero dum video me cum eisdem meis conatibus nequequam efficere quinpotius eorum discordiam magis magisque increbrescere intelligo. Remisi praedictum Ladislaum Gyulaffy ad Regiam serenissimam vestram ut ipsa de illius mansione futura certum constituat. Quod quidem serenitas vestra eo maturius facere velit ideo ut sub praesentibus Thurcarum rumoribus eorum discordia nihil incommoda parere.*” ÖStA HHStA KA AFA 1555/7/4 kelt: 1555. júl. 4. Sforza Pallavicini Miksa főhercegnek.

84 „*Et si serenitas vestra eum illuc amovere atque in hunc locum traducere voluerit ... tunc ego alios tres Capitaneos ... vel unum tot equitibus ... dehinc Dewecherium expediam.*” Uo.

85 MOL E 185 kelt: 1555. máj. 2., Dobra, Chorone János Nádasdy Tamásnak.

86 MOL E 185 kelt: 1557. márc. 14., Devecser, Chorone János Nádasdy Tamásnak.

87 „*cum domino Gyulaffy causa quam tunc temporis fuimus sub Albam Regalem*” MOL E 185 kelt: 1556. júl. 19., Devecser, Chorone János Nádasdy Tamásnak.

gyalogossal. Mivel a létszám 1554-ben nem nőtt Gyulaffy megérkezésével, ezért valószínűleg vagy a Choron alatt szolgálók létszámát csökkentették, vagy meg kellett osztania sógorával az eddig egyedül vezetett csapatok irányítását.⁸⁸ A kimutatók tanúsága szerint egészen 1557-ig ez maradt a helyzet Devecserben, amikor is Gyulaffy távoztával 75 lovasra és 90 gyalogosra csökkent az itt szolgálatot teljesítő sereg. Ez a létszám csekély változtatással egészen Veszprém visszafoglalásáig megmaradt.⁸⁹

A sok nehézség ellenére értek el sikereket a magyar csapatok, Sforza parancsára Choron 1554 nyarán lerombolta Tapolca kastélyát, és visszaadta az ottani templomot és kolostort a prior kezéhez, igaz a török újra építkezni kezdett.⁹⁰ Őt is hadba hívták a Szigetvár felmentésére indított 1556. évi hadjáratba, és fontos szerepet játszott az összegyűlt seregek élelmezésében.⁹¹

1561 nyarán Szent-Grótot és Udvarnokot megtámadta és felgyújtotta a török, de rabolniuk nem sikerült nekik, mert a sümegiek és Choron emberei ki tudtak mindenkit szabadítani, mert szembe sikerült támadni őket.⁹² A következő évben pedig Choron katonái is tevékeny részesei voltak Hegyesd visszavételének. A vár 1561-ben esett el a porkoláb hanyagsága okán, és ez a Balaton egész északi partvidékének elvágásával fenyegetett.⁹³ Azonban Choron már az év végén jelentette, hogy kevesen vannak az erősségben és két nap alatt vissza lehetne foglalni. Pár hónappal később már arról tudósított, hogy a veszprémi és a fehérvári törökök a budai

88 Pálffy, 1999. 86. Inkább ez a presztízs veszteség lehetett az oka kettejük vitájának, mert az 1557-ben említett emlékeztető kótyavetec idején, ahol állítólag egy ló miatt veszték össze, már évek óta tartott a viszály. Veress D., Devecser. 42. p.

89 1554-rc: Pálffy, 1999. 86. p. 1555-rc: „*Dewecser Auf 150 geringe pferdt unnd 100 hungerische fußknecht sambt der haubtleut.*” ÖStA HKA HFU rote Nr. 5. 1555. Jún. fol. 15–17. 1557-rc: ÖStA HHStA AA 78 1556–1557 s. d. Konv. B. fol. 31. 1566-ra: 70 lovas és 90 gyalogost fizettek a rendek havi 582 r. f. 30 K összegért. Pálffy, 1999. 129. p.

90 „*Ceterum illustrissimus dominus Sforza commiserat mihi Gyulaffy, ut castellum Thapolca demoliri facerem, ecclesiam tamen et domum monethorum integram manibus prioris traderem, quod et feci, dicunt tamen ... quod thurci vellint castellum illud rendificare ...*” MOL E 185 kelt: 1554. jún. 29., Devecser, Choron János Nádasdy Tamásnak.

91 „*exhibitione equis S. et m. do. misi aliquot cubulis pabulum ex ordeo deinde ex diversis vinis cum lagenis*” MOL E 185 kelt: 1556. júl. 1., Devecser, Choron János Nádasdy Tamásnak. „*ut quamprimum me necesse fuerit cum gentibus Suae Maiestatis eo ad castra ire.*” MOL E 185 kelt: 1556. júl. 3., Devecser, Choron János Nádasdy Tamásnak.

92 MOL E 185 kelt: 1561. júl. 19., Jánosháza, Choron János Nádasdy Tamásnak. Iványi, 1970. 20. p.

93 Komáromy, 1907. II. közl. Ormányi Józsa Csányi Ákoshoz. 130–156. p. III. közl. Ormányi Józsa Nádasdy Tamás nádorhoz. 156–160. p.

pasa parancsára várnak, aki már Hatvan felé tart, és oda várja ezeket a csapatokat is.⁹⁴ Március végén a tervezés utolsó stádiumában Choron egyik levelében számba vette a tervezett vállalkozáshoz összegyűjthető erőket. Szerinte Győrből 100–200 lovas és ugyanennyi gyalogos volt várható, míg Devecserből 200 és Pápáról 550 katona mozgósítására van lehetőség, és ezzel a sereggel sikerre vihető a vár visszavétele.⁹⁵ Ebből kitűnik, hogy Choron kiválóan ismerte a körülményeket és rendkívül tájékozott volt az ellenség szándékait és saját lehetőségeit illetően is.

Mint minden magára valamit is adó véghely parancsnoka, ő is tartott fenn saját hírszerzőhálózatot. Az ezeken a csatornákon befolyt információkat összevetette a más várkapitányok által megszerzett hírekkel, és ezekkel együtt juttatta el Nádasdyhoz értesüléseit.⁹⁶ Volt embere Budán, aki még a nándorfehérvári törökről is szállított híreket,⁹⁷ volt, akit csak halért küldött le a Dunára és onnan tért vissza hírekkel, de ha különösen gyorsan kellett információkhoz jutni, akkor jutalom ellenében küldött ki többeket az ellenséges vonalak mögé.⁹⁸ Ezek ismeretében nem volt meglepő, hogy Choron kapott parancsot az egyik első, Dunántúlt ábrázoló, máig fennmaradt katonai térkép elkészítésére az Udvari Haditanácstól.⁹⁹ A térkép egyik nagy értéke, hogy megadja mérföldben az egyes várak közötti távolságokat. Ha ehhez hozzávesszük Choron helyismeretét és határvidéki tapasztalatait, akkor biztosak lehetünk abban, hogy a térkép nagy segítséget nyújtott a Haditanácsnak a Balaton és a Duna közti területen fekvő várak stratégiai helyzetének meghatározásakor. Tájékozása a korabeli térképekéhez hasonlóan eltolt, de számunkra rengeteg segítséget nyújt, mert Choron a saját szemszögéből nézve vetette papírra ismerete-

94 MOL E 185 kelt: 1561. nov. 27., Jánosháza, és kelt: 1562. febr. 16., Jánosháza, Choron János Nádasdy Tamásnak.

95 MOL E 185 kelt: 1562. márc. 29., Jánosháza, Choron János Nádasdy Tamásnak.

96 Így volt, amikor Takaró Mihály üzenetét Tihanyból, és Henyesse Istvánét Sümegből együtt küldte el az általa szerzett értesülésekkel. „*Itaque in brevi de hac re dominationem vestram magnificationem ego met inquiram*” MOL E 185 kelt: 1556. máj. 12., Somlyó, Choron János Nádasdy Tamásnak.

97 „*homo meus venit de Budae habeo ... [szakadás] ... fidem hominem Hungarum scribam passe Budensis qui mihi nunciavit rogavitque ad vigilandum quia dixit de confinibus Nandor albe gentes imperatorum Thurcarum esse in itinere quas passa Budensis dictui expectat nunciavit vel castrum Kaposíjvár vel Papam velle obsidere*” MOL E 185 kelt: 1555. jún. 26., Somlyó, Choron János Nádasdy Tamásnak.

98 A halakkal visszatérő ember szerint „*ad partes Thurcicas de illorum exercitu pene nihil habere rumoris.*” MOL E 185 kelt: 1555. okt. 10., Devecser, Choron János Nádasdy Tamásnak. „*si quid de Thurcarum excursionibus intelligeret nos per exploratorem*” MOL E 185 kelt: 1556. dcc. 7. Choron János Nádasdy Tamásnak.

99 Pálffy, 2000/2. 36–38. p.

it, a középpontban Devecserrel, amit a rajzoló felülnézetből ábrázolt. Máiig ez a legkorábbi kastélyábrázolásunk, amin jól látszanak Choron építkezései.

Volt más lehetőség is az egymás közötti párbeszéd folytatására, sőt valamilyen szinten rá is voltak utalva egymásra a harcoló felek. A kereskedelmi kapcsolatok nem szüneteltek a határ két oldalán még a legnagyobb harcok idején sem, ennek volt köszönhető többek között az is, hogy az 1554-ben felégetett Devecser mezőváros 1559-ben éves vásártartási jogot kapott az uralkodótól.¹⁰⁰ Emellett a végvidéki élet sajátosságaként sokszor igen szívélyes viszony alakult ki a felek között. Ezt bizonyítja, hogy Choron egy lovat kapott szomszédság okán ajándékba Arszlán fehérvári bégtől,¹⁰¹ illetve Batthyány Ferenc megbízásából egy agán keresztül akart neki aranyos tálakat és poharakat szerezni.¹⁰² A másik érintkezési pont a rabtartás és rabkereskedelem révén létezett, amit előszeretettel üztek mindkét oldalon, mert jelentős bevétellel járt. Dobrában, Choron egyik Vas megyei erősségében lehetett egy nagyobb börtön, mert 1554-ben oda fogadta be megőrzésre Nádasdy kérésére annak egyik rabját, és már más barátai számára is őrzött ott több foglyot.¹⁰³

Devecser szerepében 1566-ban következett be változás, amikor Veszprém visszafoglalása után már nem volt szükség az így második vonalba kerülő Devecser királyi őrségének fenntartására, és megszüntették azt. Jelentősen kisebb összeget, évi 600 Ft-ot folyósított az udvar 1567-től kezdve a fenntartási költségekhez való hozzájárulásként egészen 1583-ig.¹⁰⁴ Ezzel a Choron család birtokában

100 MOL P 108 Rep. 40. Fasc. E. No. 97. 1559. nov. 7., Bécs, Ferdinánd adománylevelc. A három országos vásár mellett heti vásárokat is engedélyezett minden szombatban.

101 „*possum Dominationi Vestrae Spectabili ac magnificae scribere cum querelam qualere diebus proxime praeteritum Oroszlanbegh Albensis causa vicinitarum miserat mihi equum unum dono ad arcem Vasonko.*” MOL E 185 kelt: 1553. aug. 13., Devecser, Choron János Nádasdy Tamásnak.

102 Sajnos még nem sikerült nyélbe ütni az üzletet, mert „*az aga kinek én irtam volt rola nem volt itthon ... de im ismeg mindjárt beüldök mihelyt meghozák.*” MOL P 1314 No. 09316. Kelt: 1564. márc. 15., Jánosháza, Choron János Batthyány Ferencnek.

103 „*litteras vestrae Illustrissimae Spectabilis ac magnificae dominationis de quodam Thurca, in quibus petit ut ad castrum Dobra recipere, si istic mancipia non haberem ... ego Dobre ne unum quidem Thurcam habeo, sed aliqui amici habent duos sunt bestiae.*” MOL E 185 kelt: 1554. szept. 1., Somlyó, Choron János Nádasdy Tamásnak.

104 ÖStA HKA HFU rote Nr. 46. Konv. 1583. dcc. Devecseren kívül csak Báthori Miklós Zelin nevű várára rendelték el ilyen összegű támogatást. Itt szerencsém megköszönni Kenyeres Istvánnak, hogy a rendelkezésemre bocsátotta ezt az adatot. Ennek a támogatásnak keretében fizetett 1572. március-június negyedévben Zala vármegye dikátora 400 Ft-t Choron Jánosnak Devecser vára fenntartására. „*Magnifico domino Joanni Choron te ratione interentionis arcis sua Dewecser medio dicatoris comitatus Zaladiensis soluti sunt flor 400.*” ÖStA HKA Vcr. Ung. Geg. rote Nr. 48. fol. 613.

levő várak elvesztették első vonalbeli hadászati jelentőségüket. Bár béke soha nem köszöntött a térségre, hiszen a szpáhik előrenyomulása révén a hódoltság területe folyamatosan nőtt, és az 1580-as években már Sárvár és közvetlen környéke is veszélyben volt, de védelmi funkciójukat Veszprém vette át.¹⁰⁵ Egyes portyák ellen még bevethették a család zsoldjában tartott fegyvereseket, de ezek számát valószínűleg csökkentették, és csak a vár közvetlen őrzésére elegendő strázsát hagytak benne. Ezekről az eseményekről már szinte semmilyen forrással nem rendelkezünk, valószínű, hogy a család tagjait is más gondok foglalkoztatták már ekkor.

A fejezet összefoglalásaként azt jegyezhetjük meg, hogy ez a majd 15 esztendő nagy kihívást és hatalmas terheket jelentett a család számára, birtokaik közvetlenül voltak fenyegetve, de ezek védelmén keresztül — természetesen a többi helyi birtokos családdal összefogva — a magyar és osztrák rendek anyagi és katonai segítségével sikeresen oldották meg feladatukat, mert sikerült a leghevesebb várharok időszakában meghiúsítaniuk az oszmán csapatok áttörését és további térnyerését a Dunántúlon.

A devecseri Choron familia családi kapcsolatai

A család történetének vizsgálatakor nem hagyhatjuk figyelmen kívül azokat a rokoni szálakat, amelyek révén a Choronokat elhelyezhetjük az adott kor nemesi társadalmában. Ismeretük révén képet kaphatunk a familia vagyoni helyzetéről, és hogy a nemesi arisztokrácia szervezetében milyen helyet foglalt el. A korszak házassági sajátossága volt, hogy rangon aluli családokkal nem szívesen kerültek rokonságba, igyekeztek közeli területről párt választani; egy adott társadalmi rétegből nehéz volt feljebb lépni, bár nem egyszer éppen egy szerencsés házasság volt az alapja egy család későbbi sikereinek, hiszen egy főrangú családba való beházasodás magával hozta az egyén főrendűek közé kerülését.¹⁰⁶

A devecseri Choronok családfájával már foglalkozott korábban szakirodalom, de az újabban előkerült források segítségével sok helyen pontosítani és korrigálni tudjuk eddigi ismereteinket.¹⁰⁷ A család tagjainak házasságait a XV. században az

105 *Hegyí*, 1993. 105. p.

106 Elég ha Nádasdy Tamásra, a későbbi nádorra és országbíróra gondolunk, aki a hatalmas vagyonú Kanizsai család utolsó tagjával, Orsolyával kötött házassága révén vált az ország egyik legnagyobb birtokosává.

107 A legnagyobb haszonnal Takáts Sándor Choron-lányokról szóló tanulmányát *Takáts*, 1982. 110–130. p. és Kazáry Károly munkáját forgattuk. *Kazáry*, 1940.

adatok hiánya miatt nem állt módunkban összefüggéseiben vizsgálni, csak az bizonyos, hogy 1473-ban Choron Gergely testvére, Katalin Török Ambrushoz, Hunyadi (I.) Mátyás udvarnokához ment feleségül, de ez a frigy még nem hozta meg a család felemelkedését, mert az uralkodótól nászajándékba kapott földbirtokok pár évvel később már a Szapolyai család kezében voltak.¹⁰⁸

A család hírnevét megalapozó András családtagjai közül is csak édesapját, Mártont ismerjük, édesanyja és testvérei nevével eddig nem találkozunk a forrásokban. András valamikor az 1520-as években vehette feleségül Izsákfalvi Margitot, akinek származását ugyancsak homály fedi.¹⁰⁹ Margit első említése 1532-ből történik,¹¹⁰ de ekkor már éltek gyermekeik, István és János,¹¹¹ tehát a frigynek ennél korábban kellett megtörténnie. András társadalmi jogállásának megfelelően kapott magának feleséget, nem tartozott ekkor még a főrendiek közé, ahogy azt házassága mutatja. István nem élte meg a felnőttkort, 1542 után nem fordul elő a forrásokban.¹¹²

János 1584-ben kelt végrendeletéből ismerjük az akkor még élő leánytestvéreinek a nevét.¹¹³ Ebben már elhunytként szerepel a talán legidősebb testvér Zsófia, aki Gersei Pethő Péthernek volt a felesége már 1535-ben.

Dorottya Rátóti Gyulaffy Jánoshoz, Csobánc urához, egy Balaton-környéki középbirtokoshoz ment feleségül.¹¹⁴ János testvérei voltak Mihály, és a híres bajvívó, László, aki 1554–1557 között Choron János kapitánytársa és „haragosa” volt Devecserben. Ennek az ellenszenvnek volt köszönhető talán az a családi összetű-

¹⁰⁸ *Solymosi*, 1984. 186. p.; *Reizner*, 1893. 613. p.; *Bessenyei*, 1986. 7. p.

¹⁰⁹ Családjáról semmi ismeretünk nincs, csak Vas megyében említenek a források egy Izsákfalvi Márk Jánost 1573-ban. „*in praedicto oppido Vasvar in eodem comitatum Castriferrei ... Joanne Mark de Izsakfalva ...*” MOL P 108 Rep. 45. Fasc. N. Margit utolsó említése 1552. február 8-án. „*Generosa domina Margaretha relicta egregii quondam Andree Choron de Dewecher.*” MOL P 108 Rep. 45. Fasc. L. No. 392.

¹¹⁰ *Reizner*, 1893. 613. p.

¹¹¹ Első említésük MOL P 108 Rep. 40. Fasc. D. No. 11 Choron András és Hidegkúti István közötti birtokcsere Jankapürtyé és Hidegkút birtokokkal.

¹¹² Utolsó említése 1542. szeptember 1-én Thurzó Elek Choron Andrásnak Sárósdra tett adománylevelében. MOL P 108 Rep. 40. Fasc. E. No. 89.

¹¹³ *Reizner*, 1893. 613. p. „*Quondam Sophiae olim Petri Pethő de praefacta Gerse*” MOL P 108 Rep. 13. Fasc. A. No. 1. NB. Már 1535-ben Gersci Pethő Péter felesége „*egregio Petre Pethew de Gerse ac domina Sopia Choron consorti eiusdem*” MOL A 57 I. köt. p. 284–285. 1569-ben még él, Körmendről írt levellet Batthyány Boldizsárnak. MOL P 1314 No. 09329.

¹¹⁴ Zala megyében Gyulakeszi, Hencs, Monoszló, Raposka, Rendcs és Tomaj falvakban bírt 1549-ben 13 adózó portával. *Maksay*, 1990. II. köt. 997. p.

zés, ami következtében Gyulaffy János a saját testvére ellen emelt panaszt, mondván, hogy feleségét, „Dorka asszonyt éktelen szitkokkal illette.”¹¹⁵

János második testvére, Anna idősebb Gersei Pethő Gáspárnak, Nádasdy Tamás familiárisának, János és Boldizsár testvérének lett a felesége. A család tagjai 1549-ben kaptak báróságot, és János Sopron megye főispánja is volt huzamosabb ideig.¹¹⁶ A tehetősebb középnemesi családok közé tartoztak, akiknek birtokai Vas és Zala vármegyében feküdtek.¹¹⁷ János emelt erősséget Keszthelyen, és a család 1561-ben tizenhat fegyverest tartott Tátikában, tizenkettőt Reziben, és hatot-hatot Körmenten és Keszthelyen.¹¹⁸

A harmadik testvér Fruzsina (Frakszia) volt, akit Gersei Pethő Benedek vett nőül. Róla tudunk a legtöbbet Takáts Sándor jóvoltából. Fruzsina a magyar mellett latinul is tudott írni és olvasni, kertjei messze földön híresek voltak.¹¹⁹

Katalinról tudunk a legkevesebbet. Vásonkői Horváth Jeromos felesége volt, ő még élt János 1584-ben bekövetkezett halálakor.¹²⁰

Ezeket a házasságokat figyelembe véve azt mondhatjuk, hogy az apa hatalmának növekedése révén már egészen jó házasságokat tudott kieszközölni lányai számára. Ők előnyösebb helyzetben voltak, mint az előző generációhoz tartozó apa, igaz a középnemesi körből még ők sem tudtak kitörni, de figyelembe véve, hogy egy igen patriarchális társadalomban éltek, ez a lánygyermekektől nem is volt elvárható. A minőségi ugrást János hajtotta végre, mint a jelentős Choron-birtok egyetlen férfi örököse.

Choron János 1544. április 27-én vette feleségül a krajnai nemesi családból származó Svetkovics Máriát.¹²¹ Érzésünk szerint ez volt az a pont a család történetében, amikor a família ki tudott törni az eddigi társadalmi helyzetéből, és ezzel a rangos házassággal bekerült a főrendűek közé. Ezen a családi köteléken keresztül

115 *Illés*, 1994. 66. p.

116 *Mályusz*, 1926. 69. p.

117 *Maksay*, 1990. II. köt. 911., 1103. p.

118 *Komáromy*, 1904. 420. p. Gersei Pethő János levele Nádasdy Tamáshoz. *Végh*, 2000.

119 *Takáts*, 1982. 114–116. p. Férje 1573-ban halt meg és utána a család birtokait felbecsültették. Ebből vonta le azt a téves következtetést az egyébként kiváló Takáts, hogy Fruzsina ekkor már nem élt, pedig az 1584-es végrendeletben szerepelt, mint Gersei Pethő Benedek özvegye.

120 Egy általa írt levelet találtunk. MOL E 185 kelt: 1555. okt. 13. Szentgrót Choron Katalin Nádasdy Tamásnak.

121 MOL P 1314 No. 03605. Fazekas István szíves közlése alapján.

jutottak el a legmagasabb udvari körökhöz, ami további távlatokat nyitott a devecseri Choronok előtt.¹²²

Mária a királynő udvarhölgye volt Bécsben, testvéreivel, Katalinnal és Erzsébettel együtt. Katalin Batthyány Ferenc, korábbi horvát-szlavón bán felesége volt, míg Erzsébet Batthyány Kristófhoz ment feleségül. Ezzel a házassággal Choron János a letehetősebb nagybirtokosokkal került rokonságba, megnyílt előtte az udvari hivatalokba vezető út.¹²³ Rengeteg segítséget jelentett egy olyan állandóan a legfelső udvari körökben mozgó rokon, mint Svetkovics Ádám, aki nagyon szoros szálakat épített ki a Choronokkal. Többször járt rokonai magyarországi birtokain, nagyobb vásárlások esetén pénz kölcsönzött a számukra,¹²⁴ és Macedóniai Péter főkamrás halála után annak hivatalát is megpróbálta sógora számára kijár-

122 A Svetkovicsok Pettauból származtak. A XV. század végéről vannak az első ismeretünk. Svetkovics László fia, idősebb Ádám 1508-ban vette feleségül Salzburgi Katharinát, egy akkor már halott kereskedő, Wolfgang Knoll lányát. Már ebben az évben Salzburgban az augsburgi Welser-Wöhlin kereskedőház képviselőjeként dolgozott. 1511-ben már képes volt megvásárolni a Marburg melletti Golowitz uradalmat 6000 Ft-ért. Időközben újra nősült, második felesége Frangepán Bernhard lánya, Katharina volt. Az ő gyermekai voltak Anna, aki később Josef Lamberg felesége lett, aki fontos diplomáciai tevékenységet folytatott a Habsburgok megbízásából, II. László, aki osztrák nemzeti családból választott magának feleséget, és 1541-ben hunyt el, és Ádám, akinek a személye körül megoszlanak a vélemények: több szakirodalom szerint nem kettő, hanem három Ádám volt, és a legfiatalabb futotta be a legnagyobb karriert. Nem érvényben magunkat kompetensnek ebben a vitában, szeretnénk elkerülni az állásfoglalást, csak az általunk ismert adatokat szeretnénk összefoglalni. Svetkovics Mária 1545-ben már árva („Maria quondam Adam Svetkovics relicta” MOL P 108 Rep. 40. Fasc. D. No. 13.) és Ádám testvére („ego Adam Svetkovics ... dominam et sororem meam clarissimam Maria” MOL P 108 Rep. 45. Fasc. P. No. 306.) volt. Ádám felesége Székely Katalin volt, és 1544-ben már I. Ferdinánd kamarása, 1562–1563-ban tanácsosa, majd 1566-tól az Alsó-Ausztriai Kamara elnöke volt. Bécsben birtokolt házat és 1571 körül halt meg. Egy Karl nevű nagybátyja ismeretes, aki 1546-ban Győrben szolgált, és lovaskapitányként 1551-ben halt meg. Pálffy, 1999. 62. A család történetéről: Pickl, 1994.

123 Volt, hogy feleségét küldte fel az uralkodóhoz. „dominus meus carissimus misit ad serenissimam regiam” MOL P 1314 No. 09322. Kelt: 1552. aug. 15., Dobra, Choron Mária Batthyány Kristófnak. Kéri, hogy Erzsébet is vele tarthasson.

124 Somló várának megvételekor 1000 Ft-ot kölcsönzött Máriának, és több mit 10 év után kapta csak vissza. „Mille florenos Ungaricales, quos ego eadem magnifica domine sorori mei clarissime mutuo dederam ad emenda ... nominata Somlo. Hodirna die prefatos mille florenos ungaricales mihi ... reddidisse et persolvisse.” MOL P 108 Rep. 45. Fasc. P. No. 306

ni.¹²⁵ Ádám adta el kaboldi birtokrészét is 1555-ben Choronnak, ami lehetővé tette neki a bárói cím megszerzését,¹²⁶ és birtokainak további gyarapítását.

Choronnak három lánya született Svetkovics Máriától. Margit, akinek a kezét maga Oláh Miklós esztergomi érsek kérte meg az unokaöccse, Oláhcsászár Miklós számára,¹²⁷ de az apa az érsekkel folytatott folyamatos pereskedések miatt visszautasította ezt a házassági ajánlatot. Később Nádasdy Kristóf, a nádor öccse vette el feleségül, akivel a pompásan átépített Egervárba költözött. Az elutasítás egyrészt jelezte, hogy személyes okok miatt nem kívánt az érseki családdal rokoni szálakat kiépíteni, másrészt már nem volt rá szüksége a családnak, hogy egy magas rangú egyházi családon keresztül nyerjen felvételt a főrendiek közé, mert ezt a lehetőséget már a Svetkovics rokonság révén megkapta.¹²⁸ Katalin volt a középső lány, ő bethlenfalvi Thurzó Szaniszlóhoz ment feleségül, de 1558 után nem találkozzunk vele a forrásokban, Choron János végrendelete sem tesz róla említést.¹²⁹ A legfiata-

125 „*Ma jöve egy emberem Bécsből, aki által Adam uram irt nekem, hogy az szegény Machadonaj meghalt volna. És azt írá Ádám uram, hogy ő szólt volna Maximilián királynak és azt mondta volna öfelsége, hogy örömet törekszik császárnál, hogy az Macchadonal helyét nekem adnája öfelsége. És azt írja Ádám uram nekem, hogy érsek uramnak is szólt ... és arról ír Ádám uram hogy én írnék nagyságodnak, hogy nagyságod is írna öfelségének mellettem.*” MOL E 185 kelt: 1561. aug. 14., Somló, Choron János Nádasdy Tamásnak. Végül Gersci Pethő János kapta meg a tisztséget.

126 MOL P 1314 Lad. 18. f. 2. nr. 1–4. Fazekas István jelzete alapján. A kaboldi uradalommal és magával a koronazálogbirtok intézményével alább szeretnénk foglalkozni.

127 „*én azt akarom nagyságodnak megjelenteni, hogy érsek uram kéreti az öccsének az én leányomat, és erőssen szorgalmazza vala, hogy ezennel választ tennék, de én nem akarák addig semmi választ adni, míg te nagyságodnak tudtára nem adom ... választ várok te nagyságodtól, mihez kell magamat tartanom. Az az öccse, ki Lánsérba vagyon, es egyéb jószágát és marháját ennek hagyá [Oláh].*” Ekkor még nem volt elutasító. MOL E 185 kelt: 1557. nov. 30., Kabold, Choron János Nádasdy Tamásnak. Két évvel később már biztosabb volt elhatározásában. „*Illyen dolgot nem latom. Egyfelől érsek uram atyafiságot keres, másfelől földemet foglalja, nem tetszik ez nekem.*” MOL E 185 kelt: 1559. máj. 20., Kabold, Choron János Nádasdy Tamásnak.

128 Véleményünk szerint ez a házassági ajánlat is közvetett módon Svetkovics Ádám személyének köszönhető, aki eladta Choronnak az érsek Lánzséri birtokával szomszédos kaboldi uradalmat, melyet, ha házasság révén sikerül egybekovácsolni az Oláh család kezében jelentős birtokkomplexum összpontosult volna.

129 Utolsó említése: „*Catharinae et Margarethe filibus ipsius Joannis Choron.*” MOL A 57 3. köt. p. 495–496.

labb Anna volt, aki bizonyosan 1558 után született, és előbb Balassa István, majd Liszthy István vette feleségül.¹³⁰

A három generáció házassági politikáját összevetve kirajzolódik a társadalmi ranglétrán való lassú emelkedés folyamata. Choron András még az ismeretlen Izsákfalvi Margittal kötött házasságot, de lányait már a Dunántúlon ismert családok férfitagjai vették el feleségül. Itt érdemes megfigyelni a nagyon erős kapcsolatot a Gersei Pethő családdal, akiket — hasonlóan a Choronokhoz — feltörekvő dinasztiként jellemezhetünk. A Balaton-felvidékről ők is a nyugati területek felé húzódtak a török pusztítás elől mentve birtokaikat. A család politikájával és János házasságával azonban beteljesedett, egy majd negyed évszázados folyamat, a Choron András által megszerzett vagyoni és bizalmi tőkével a család bekerült a magnificusok rendjébe.

A család bevételei és birtokainak változásai Choron János idejében

A család bevételei különböző tételekből álltak össze, saját birtokaiknak, allódiumaiknak jövedelme, tisztségekkel járó fizetések, és a kereskedelemből származó haszon alkotta azt a vagyont, amelyet a család esetleges vállalkozásaiba be tudott fektetni, illetve mindennapi kiadásaitak fedezni tudták.

Mára már elfogadott nézet a történetírásunkban, hogy a nemesség is komoly részt vállalt a korszak kereskedelméből, Szakály Ferenc egyenesen a vállalkozás első magyarországi virágkorának tartja ezeket az XVI. század középső harmadát.¹³¹ Ebben segítették kiváltságaik, a belső vámok alóli mentességük, ami révén szállítási lehetőségeik nagyon kedvezőek voltak, kocsmáltatási joguk, aminek köszönhetően, mind saját borukat, mind a hegyvám formájában jobbágyaik által beszolgáltattott boradót értékesíteni tudták. További hatalmas lehetőségeket rejtett magában a megemelt létszámú, hazánkban állomásozó hadsereg ellátási igénye miatt beinduló hadikonjunktúra, ami szinte korlátlan felvevő piacot jelentett a földesúri terményeknek, így a bornak és a gabonának. Végül pedig meg kell említeni az éppen ekkor tetőző Nyugat-Európába irányuló marhaexportunkat, amely mesés jövedelmeket eredményezett a benne résztvevőknek.

130 Liszthy István édesapja János veszprémi, majd győri püspök királyi tanácsos és alkancellár volt, testvére János pedig Puchaim Wolf leányát, Erzsébetet vette nőül. Az apa a fiait evangélikus szellemben taníttatta. *Loibersbeck*, 1962. 15. p.

131 *Szakály*, 1994.; *Pálffy*, 2000. 133. p.

A család már korán felismerte a kereskedelemben rejlő lehetőségeket, az 1542-ben készült a nyugati határon fekvő harmincad hivatalok naplói szerint Devecsrből érkező kereskedők 612 Ft teljes forgalmat bonyolítottak le, igaz ennek legnagyobb részét import tette ki.¹³² A hadigazdaságba is hamar bekapcsolódtak: már 1538-ból van arra adatunk, hogy a Veszprém mellett táborozó Ferdinánd-párti sereg részére Choron András is szállított ellátmányt.¹³³ Veszprém eleste nemcsak a térség állandó háborús övezetté válását eredményezte, hanem az idevezényelt katonaság is jó felvevő piacnak bizonyult a terményfelesleggel rendelkezők számára. 1552-ben a királyi hadsereg számára vásárolták fel német kereskedők Choron gabonáját,¹³⁴ és az 1556-ban Sziget felmentésére Pápához összegyűjtött csapatoknak is szállított a család élelmet.¹³⁵ Természetesen ezen kívül saját váraik őrségének ellátását is nekik kellett fedezniük, ám ez inkább volt teher, mint bevételi forrás, mert az őrség gyakran híjával volt a zsoldnak. Szervitorainak ellátására is neki kellett gondot viselnie, és ez a Choron család esetében nem csekély felvevő piac volt, hiszen 1549-ben 60-nál többen szolgáltak neki. A drinápolyi béke beköszönté nem jelentette a hadiállapot megszűnését, a hadsereg élelmezése továbbra is busásan jövedelmezett. A termelő területek fokozatos nyugatra helyeződésével a határ menti területek egyre inkább felértékelődtek, mert a Rába jobb partjáig a török hódoltatás következtében a termelés egyre inkább hanyatlott. Ennek köszönhetően Choron terményei egyre nagyobb mennyiségben találtak vevőre. 1581-ben hatezer köből gabonát akart Hosszútóthy György a király megbízásából vásárolni Chorontól Kanizsa végvár szükségleteinek kielégítésére.¹³⁶

132 *Ember*, 1961. 42. p.

133 ÖStA HHStA UA Fasc. 38. Konv. A fol. 36–38. kelt: 1538. dcc. 13., Veszprém, Gyulay István veszprémi várkapitány levele Ferdinándhoz

134 Ld. 67. számú jegyzetet.

135 „*Kegyelmed parancsolt vala nekem, hogy az én jószágomból élelmet küldjek az hadba, érette amit lehetett im küldtem és még tebbet is küldök.*” MOL E 185 kelt: 1556. július 5., Devecsér, Choron János Nádasdy Tamásnak.

136 Ennck költségét az uralkodó a harmincad bevételéből, vagy a következő évi hadiadóából akarta kifizetni. Sajnos még a szállítás is nehézségekbe ütközött a hatalmas török pusztítások miatt. „*ex quo serenitatis vestrae clementi voluntate intellecta, ubi per Danubium transitus potuit confestim me ad magnificum dominum Joannem Choron contuli, cui redditus literis serenitatis vestrae multis verbis necessitates ac praesertim penuriam annonae ... sex millia cubulorum frumenti qua minivum abundaret, iam statim militibus Canisam per suos subditos devehi curaret ... quod cum ipse iam turcicam tirranidem ad sexaginta vel septuaginta oppida et pagos amiserit et reliqua quidem bona sua ita oppraessa et devolata sint.*” ÖStA HKA HFU rote Nr. 42. fol. 232–236. kelt: 1580. december 12., Pozsony, Hosszútóthy György Ernő főhercegnek.

A gabona mellett a bor volt a másik olyan mezőgazdasági termék, amelyből bármennyit el lehetett adni és mivel a család Balaton-felvidéken elterülő birtokainak kedvező fekvését kihasználva rengeteg szőlővel bírt, természetesen ebben az ágazatban is érdekelt volt. Rendelkeztek a Tihany környéki Arácon 112 hold szőlővel,¹³⁷ de Somló,¹³⁸ Kabold, és Kőszeg uradalmaiban is jelentős művelés folyt.¹³⁹

Fontos helyet foglalt el a család bevételeiben az eddig csak kevésbé vizsgált halgazdálkodás. Népszerűségét annak köszönhetette, hogy könnyű tartósíthatósága miatt nagy távolságokra tudták szállítani, illetve a böjtnapok gyakori száma miatt és kedvező élettani hatásának köszönhetően fontos része volt a táplálkozáskultúránknak. A balatoni halászat mellett fontos szerepe volt a folyami halászatnak is, még az 1550-es években is folytatták magyar nemesek parancsára a mélyen a hódoltságban fekvő Dunán halászatokat.¹⁴⁰ Emellett azonban meg kell említenünk a halastavakat, melyek létezéséről jelentős számú településen tudunk; ezek értéke nem egyszer meghaladta az 1000 Ft-ot.¹⁴¹ A Choron család is bírt halastóval Devecserben,¹⁴² a 70-es

137 Reizner, 1893. 614. p. Egy hold termésc megközelítőleg 100 köböl bort adott, ami ha budai köböllel számolunk (1 budai köböl = 8.48 l.), majd 8500 litert jelentett, így csak erről a területről közel 100 000 liter borral bírt. VMMK 10. 98–100. p.

138 A somlóvásárhelyi apácák panaszkodtak, hogy Choron szőlőit az ő jobbágyaikkal műveltette. Lukcsics, 1923. 64. p.

139 „Az én jobbágyimnak volt az nyeky hegyen valami szőlőjük, azt sem hagyja [Oláhcsászár Miklós] megszedniük.” MOL P 108 Rcp. 88. Fasc. 10. fol. 167. kelt: 1564. szeptember 8., Kabold, Choron János Oláh Miklósnak. Egy hold után a jobbágyok által fizetett hogyvám terméstől függően 10–15 hektoliter bor volt. Iványi, 1970. 75. p. Jellemző a hatalmas igényre, hogy hiába volt Magyarországon kimagasló mennyiségű bortermelés, 1555-ben statutumot kellett bevezetni a hatalmas méretű borhamisítás miatt, hogy a „corumpált” borral megöltött hordókat az alispán szétverheti. Uo. 70. p.

140 MOL E 185 kelt. 1555. október 10. Devecser Choron János levele Nádasdy Tamásnak. „his diebus miseram quodam colonum meum ad pertes Danubii pro piscibus Danubilibus ...”

141 Holub, 1941. 278. p. „Értvén az nagyságod levelét melybe írja nagyságod, hogy én ígértem volna nagyságodnak 1000 Ft-ot tót csinálni, azért emlékszem róla és meg is adom nagyságodnak miheylt Kaboldba megyek ... de hol azt írja nagyságod, hogy azon többől fizetne meg nagyságod az sokat foglalna magának de az mely nap történjék nagyságodnak az mikorra magadhatnája nagyságod, kész vagyok alkalmas napot várnom, és nagyságodnak német pénzt adok, jó penzt és nagyságod ismét olyan pénzzel adja meg.” MOL E 185 kelt: 1558. november 5., Devecser, Choron János Nádasdy Tamásnak.

142 Koppány, 1961. 19. p.

években Csatáron Batthyány Ferenc adományából,¹⁴³ és Doroszlón.¹⁴⁴ De sokszor még ez sem volt elég, így más birtokosok halastavaiból kellett kérni az őszi lehalászások idején.¹⁴⁵ Annyira fontosnak ítélték meg a korban a halastavak létezését, hogy még az azokat tápláló víz miatt is képesek voltak pereskedni.¹⁴⁶

Hasonlóan fontos volt a malmok építése, birtoklása és működtetése. Sok helyen messze földről viték öröletetni, mert a háború, vagy az általános elhasználódás miatt több helyen üzemképtelenné vált a malom a drága javítási költségek miatt. Choron András többek között a Vas megyei Csatár földjén, a Pinka-folyó melletti malmot szerezte meg 1547-ben közel 42 Ft-ért,¹⁴⁷ de ő sem gondolta, hogy ezzel egy több mint 20 éven keresztül tartó viszály veszi kezdetét Batthyány Boldizsárral.¹⁴⁸

Jövedelmező volt és egyre gyakoribbá vált, a tizedek bérlése az egyháztól. A török hódoltság terjeszkedésével az egyház, mivel nem volt katonai ereje, képtelen volt behajtani az őt megillető járandóságot. Inkább — a biztos jövedelem reményében — a katonai erővel rendelkező várkapitányoknak adták ezeket bérbe, akiket már senki nem ellenőrzött szigorúan, hogy mennyi dézsmát szedtek be az itt élő né-

143 „Levél vagyon róla, hogy az szegény Batthyány Ferenc uram az csatári halastót halálomig nekem adta vala, kit mester előtt nekem vallott”, de hiába volt mellette a törvény, mert „kegyelmed [Batthyány Boldizsár] elfoglalta, meghalasztotta és az idén is kegyelmed meghalasztatta az halastót.” MOL P 1314 09320 kelt. 1584 május 8. Kabold Choron János Batthyány Boldizsárnak.

144 A doroszlói halastóról kész halat beszolgáltatni, de Ő (Choron János) csináltatta, rekcsztette és telepítette be tavasszal, de mint mondta, „némi hal benne vagyon mind az sem tenne egy öreg csukát.” MOL P 1314 09321 kelt. 1584 május 12. Kőszeg Choron János Batthyány Boldizsárnak.

145 „Ha az keresztúri tót le bocsjátják a tóban való hal ívást adathatná, azért ha kegyelmed megadatná érte küldenék.” MOL E 185 kelt: 1558. november 10., Devccser, Choron János Sennyci Ferenc sárvári prefektusnak.

146 „Az kegyelmed atyafia az haltartókat kezdte el csinálni, kimentem vala látni, mert az mely folyó víz azokra megyen, én földemen vannak.” Idáig engedte, de most már keressen más vizet, mert „gondot viselek reá, hogy az enyimet hatalmával nem hogy őneki, de másnak sem hagyom bírni” MOL P 108 Rep. 88. Fasc. 8. fol. 83–84. kelt: 1561. november 3., Devccser, Choron János Oláh Miklósnak.

147 „totale molendine ... in fluvio Pinka in territori eiusdem possessionis Chathar vocate in comitatu castriferrei ... et una silva sub una meta ... quadraginta et duobus cum dimidio florenorum Hungaricarum egregio Andree Choron de Devccser ... dedisset vendisset.” MOL P 108 Rep. 45. Fasc. L. No. 387. Kelt: 1547. Vasvári káptalan.

148 Hallotta Choron „hogy az csatári malom kegyednek [Batthyány Boldizsár] és kegyed embereinek kárára vagyon, hogy nem szolgál az molnár az várhoz rúla” és ezért el akarja tőle venni. Choron megfenyegette, hogy ha hozzányúl a malomhoz, akkor „félelek rajta, hogy talán megkezdí égetni az tervény az kegyednek kezét.” MOL P 108 Rep. 45. Fasc. L. kelt: 1570. február 26., Kabold, Choron János Batthyány Boldizsárnak.

pektől. Természetesen a devecseri Choronok is érdekeltek voltak ebben az üzletágban, 1539-től megkapták hús évre Tapolca és Berend tizedkerületeit Kecsethy Márton veszprémi püspöktől,¹⁴⁹ ezeken kívül bérbe kapták a derecskei dézsmát,¹⁵⁰ és Kaboldon is ők szedték a tizedet 550 Ft bérleti díjért.¹⁵¹

A család számára azonban amellet, hogy ezekből a fent említett jövedelemforrásokból is szép summát húztak, nem ezek voltak a legfontosabb bevételeik. Furcsa módon éppen azon időszakban, amikor még bankrendszer nem lévén, a családok csak saját tőkájüket forgathatták, — ami rendkívüli rizikóval járt, és forgótőke hiányában az árukkal való hitelezés volt a kereskedelem egyik legfőbb sajátossága —, a család elég jelentős összegeket helyezett ki zálogért cserébe. Természetesen az akkori banki garancia hiányában jóval nagyobb kamatra, éppen kétszeres áron adtak kölcsönbe, és ha bizonytalanabb időszak volt várható, akkor a határidőt is végeesen leszűkítették.¹⁵² Így történt ez 1552. május 30-án, Veszprém elestének előestéjén is, amikor Erdődy Péter ötvöstárgyaiért 1700 Ft-ot lett volna hajlandó Choron János adni, de csak akkor, ha tényleg érnek annyit, és csak rövid határidőre, mert véleménye szerint olyan idők következtek, amikben haszontalan zálogba nem volt szabad pénzt fektetni.¹⁵³

149 Erdélyi, 1913. 13. p.

150 „A derecskei dézsmának árendáját mindig megfizettem a pozsonyi udvarbíróknak, kikről énnékem mind menedékem van.” MOL P 108 Rcp. 88. Fasc. 10. fol. 133. kelt: 1565. június 4., Kabold, Choron János Oláh Miklósnak.

151 „Magnificus dominus Johannes Choron de Dewetcher de ratione Arendae decimarum Anni presentis 1572 ad arcem suam Kabold et aliquot nullarum pertinem putavit ad cameram flor. 550.” ÖStA HKA Ver. Ung. Gcg. rote Nr. 48. fol. 604.

152 „Az te kegyelmed levelét én megértem, melyben ír kegyed, hogy kegyednek annyi pénzre való záloga nem volna, és kegyed kapitulumba adna levelet, és az kegyed jószágát nekem kötné. Azért az kegyed jószágához én messze lakom, és aztán én nem bírhatom más az, hogy tudja most minemű idő vagyon. Azért csak küldjön amnyi zálogot ki két amnyit érne, mint az 300 forint, és te kegyednek adok, jöllehet mostan nekem is kéne az pénz, mert az király Ófelsége fiát atyám hagyásából szinte Anpurkik (!) kell kísérnem.” MOL P 1314 No. 09314 kelt: 1551. április 14., Dobra, Choron János Batthyány Kristófnak.

153 „Ceterum quia tempus breve est et impenderit calamitas nos satis sollicitos fecit crastina die hominem nostrum cum pecuniis ad Vestram Spectabilem Magnificam Dominationem mittemus Vestra Spectabilis et Magnifica Dominationi res ipsas faciat eo ducere ac per eius rei artificiri mensurati et probati ac aestimati si tantum valeat quantum ipse dominibus Erdődy de dixit hoc est ultra mille et septingentis florenos nam homo noster eius rei non admodum connarus est, ac si Vestrae Spectabilis et Magnificae dominationis videtur redirat ac per nostrum hominum remittat si vero non fuerit tanto valotis pecunias nostras ... Vestrae Spectabilis Magnificae dominationis eligeret redmpcioni terminum brevem statuat ac obligatio fiat eademvinculo quo illi Germano facta fuerat ut si ad diem statutum non redemerit perpetuo amittat nam hoc

A legjobb adósnak azonban az uralkodó bizonyult, aki 1554-ben, mivel más-hogy nem tudta kiegyenlíteni a Chorontól kapott 10 000 Ft kölcsönt, a szempci harmincadot bocsátotta számára Paksy János komáromi várkapitánnyal megosztva.¹⁵⁴ Az északnyugati harmincad helyek közül messze a szempci hivatal bonyolította le az egyik legnagyobb forgalmat Csehország felé, csak 1554-ben a kamara 24950 Ft bevételt könyvelt el itt.¹⁵⁵ Sajnos azt nem tudjuk, hogy pontosan mennyi bevétele származott Choronnak innen, és arról sincsenek adataink, hogy meddig tartotta a birtokában ezt a harmincad helyet, de az szinte biztosra vehető, hogy tetemes haszonnal működtette.

Feltételezésünket alátámasztja, hogy ezekből az évekből jelentős építkezéseiről tudunk a családnak. Jánosházát, a család egyik új szerzeményét kibővítették egy új téglából készült épületszárnyal, és az egyik toronyhoz tartozó előteret két emelet magasan körbeépítették. Itt került elhelyezésre a díszterem, de emellett még termek egész sokasága épült.¹⁵⁶ Emellett Kaboldon, a család másik új birtokán is jelentős építkezések történtek, Choron János reneszánsz stílusban szinte teljesen újjáépítette ezt a korábbi határvárat.¹⁵⁷

Az 1570-es évek elején tovább gyarapodott a család birtokállománya, megszerzték 52 000 Ft-ért Jókó uradalmát, ami Guti Országgh Kristóf halála miatt vált az

tempore pecunias nostras ad in utilia pignora non libenter erogarimus" MOL E 185 kelt: 1552. május 30., Devcsér, Choron János Nádasdy Tamásnak.

154 „*Nos Ferdinandus etc. Recognoscimus per presentes litteras nostras quod eum fidelis nostri egregius Joannes Choron de Dewecher ad generosam exhortationem nostram ad necessitas nostras proprias nobis mutuo et sub spe certissime Restititionis decem milium florenum Hungaricarum in moneta Germanica dederit ... cuiusquidem summae rehabilitatione Joannem Choron volentes reddere, eundem assecuravimus et certificavimus eidemque promissimus, quod dictam summam millium florenum Hungaricarum in moneta ... ex proventibus tricesima nostrae Szempciensis ... persolvi faceremus.*" MOL A 57 3. köt. p. 279–280. Paksy János azonban a következő év elején már panaszkodott, hogy hiába illetné meg őt is a megfelelő hányada a harmincad bevételeinek, már saját czüstműit kellett elzalogosítania, mert Choron nem fizetett neki semmit. ÖStA HKA HFU rote Nr. 5. 1555. jan. fol. 51. kelt: 1555. január 11. Komárom Paksy János levele Miksához.

155 ÖStA HKA HFU rote Nr. 3. fol. 26–61. „*Ratio omnium proventum paratae pecuniae quae ad cameram Hungaricam Regiae Maiestatis in Anno domini 1554 percepta est.*" fol. 31. „*Perceptio pecuniae mutuo per Maiestatem regiam contractue 1554 A Joanne Choron levati sunt mutuo ad inscriptionem Zemciens. flor 10 000.*"

156 *AE*, 1986. 287. p. No. 109.

157 *Prickler*, 1979. 76. p. Az építkezésről utal Oláh Miklós azon levele is amelyben panaszkodott Choronnak, hogy „egy kőművesünket, ki nekünk szegődött emberünk volt erővel oda bevittette Kaboldba és ott műveltetett vele amíg akartad. És ennek felette volt két tégláépítőnk is, és azokat is oda bevittetted.” MOL P 108 Rcp. 88. Fasc. 10. fol. 239. kelt: 1558. június 26. Bécs.

uralkodó által adományozhatóvá.¹⁵⁸ 1579-ig volt ez a felvidéki uradalom a család kezén, ám ekkor Rudolf császár nevében Illésházy István és Krusith János tárgyalásokat kezdtek Choronnal,¹⁵⁹ és megpróbálták rávenni, hogy az eddigi 54 000 Ft-os zálogdíj helyett 75 000 Ft-ot fizessen.¹⁶⁰ Choron erre nem volt hajlandó, így 54 000 Ft ellenében visszaadta az uradalmat az udvarnak, aki azt Christopf Ungnádnak adta tovább 70 000 Ft-ért.

Azonban nem csak birtokokat, malmokat, halastavakat lehetett vásárolni, hanem címeket is. Így lett 1571. március 2-án¹⁶¹ Choron János Sopron megye főispánja és Sopron város főkapitánya 5000 Ft ellenében.¹⁶² Ezt a tisztséget már haláláig viselte, minden év júniusában megkapta az érte járó 400 Ft fizetséget, melyet még halála után is folyósítottak lányainak 1586-ig.¹⁶³

A család az 1555-ben megvásárolt Kabold után 1575-ben újabb nagyobb uradalmat vett zálogba: ez nem más volt, mint Kőszeg. A két birtokban közös volt az, — és ezért szeretnénk külön foglalkozni velük —, hogy ún. koronazálog-birtokként ezek ekkor nem a magyar királyság, hanem az osztrák rendek és az Alsó-Ausztriai Kamara alá tartoztak. Ezért különösen érdekes számunkra, hogy ebben a speciális helyzetben hogyan reagált a család a különböző hatásokra.¹⁶⁴

158 MOL A 57 3. köt. p. 959–960. illetve ÖStA HKA HFU rote Nr. 43. fol. 23. 1570. június 18. „*fidelis nobis dilecti Magnifici Joannis Choron de Dewecher ... volentes igitur animi promptitudinem et fidem quam ipsi Choron erga nos declaravit, imperatorio ac regio nostro favore clementer recompensare ob hoc castrum nostrum Jókő comitatu Nitriensis ... per mortem ... Spectabilis ac magnifici quondam Christophori Országh de Guth ... pro summa quinquaginta duorum millium florenorum hungaricalium in monetam...*” zálogba adta Miksa a következő birtokokat: Jókő, Wytencze, Lypasso, Lanchar, Dobrawoda, Deythe, Radassocz, Domdo, Katho, Pagyarocz, Jaczloz, Ozuska, Magiarka (Pozsony vm.), Zerednye, Stytwcz, Habach, Scheklin, Wylchozky, Chengewzky, Bobwnicz, Zahorcz.

159 ÖStA HKA HFU rote Nr. 43. Konv. 1581. augusztus fol. 22.

160 Azért ment feljebb az összeg 52 000 Ft-ról, mert 1572 márciuában Miksa kötelezte magát, hogy még 2000 Ft-ot beépít a zálogdíjba, és ha bárki bármilyen módon ki akarja váltani ezt a várat annak már 54 000 Ft-ot kell érte a jelenlegi birtokosoknak fizetni. ÖStA HKA HFU rote Nr. 43. Konv. 1581. aug. fol. 27.

161 MOL A 57 3. köt. p. 980–981.

162 Házi, 1928. X. p.

163 Házi, 1928. 152. p.

164 Kismarton, Szarvók, Fraknó, Kabold, Lánzsér, Borostyánkő, Kőszeg és Rohonc uradalmi az 1463. július 19-én megkötött soproni békében kerültek Habsburg (III.) Frigyes és egyencsági lezármazottai kezébe, cserébe, hogy Hunyadi (I.) Mátyásnak visszaadta a magyar koronát. A szerződés szerint azok a törvények vonatkoztak rájuk, és oda fizettek adót ahova a béke értelmében kerültek. Egyedül a győri püspök tiszdszedési joga maradt meg ezen területek felett, de az osztrák joggyakorlatot vezették be, és a koronazálog-birtokok után fizetnie kellett birtokosaik-

Ezeknek a birtokoknak nagyon fontos szerepük volt a Habsburg uralom kiépülésében Magyarországon. Azzal, hogy Ferdinánd ezeket, mint magánbirtokokat adományozhatta el híveinek, sikerült már uralma korai időszakára egy Habsburg orientációjú bázist létrehozni a Dunántúlon. Mivel Bécs előterét és az osztrák tartományokat is védték ezek a területek a török ellen, a kormányzat figyelt arra, hogy lehetőleg csak kipróbált, teljesen megbízható híveit helyezze ezekbe az uradalmakba. Ennek a politikának megfelelően jobbára csak osztrák nemesek kapták meg ezeket az uradalmakat. Ezt alsó-ausztriai rendek is szorgalmazták, mert attól féltek, hogy az eltérő jogrendszer miatt a magyar nemesekkel rengeteg súrlódás várható, ha adómentességüket nem akarják feladni. Egyetlen családdal, a devescheri Choronokkal tettek kivételt, akik Kaboldot és Köszeget is azok visszacsatolásáig birtokolták örökösük révén.¹⁶⁵ Ez azt mutatta, hogy a családnak a vagyoni fedezete is megvolt egy ilyen tranzakcióra, de emellett az uralkodó családdal való lojalitása is vita felett állt.

Kabold esetében tudjuk, hogy Choron János 1555-ben Svetkovics Ádámotól vette meg,¹⁶⁶ és ezt a birtokot tették meg ettől az időtől a család egyik központjának. Ők is engedélyezték a már korábban odatelepített zsidók maradását és iparúzését, persze ennek fejében a zsidók védelmi pénzt fizettek, de emellett a hús, bor és pálinkamérés engedélyezéséért is adózniuk kellett, illetve újévkor ajándékkal tartoztak földesuruknak.¹⁶⁷ A kaboldi zsidók szerepet vállaltak a Bécsújhely és

nak az osztrák tartományi rendi adót, vagy más néven boradót, „Zapfenmasst” és a kamarához fizetendő úrbéri adót, „Urbarsteuert”, amihez még az uralkodót, mint zálogbirtokost illető regáléjövédelmek jöttek hozzá. A magyar rendek azonban nem mondtak le a reinkorporációról és mindent elkövettek azért, hogy ezeket a birtokokat visszacsatolják a magyar koronához, ami a soproni szerződés magánjogi státusát nézve nem is lehetett volna kérdéses, de az osztrák rendek megpróbálták közjogivá változtatni az uradalmak és Ausztria kapcsolatát. Természetesen, mint jogos birtokosa, csak az uralkodó adhatta bérbe, esetleg örökbe ezeket az uradalmakat. A magyar rendek szívós ellenállásának köszönhetően 1626-ban és 1647-ben, két részletben megtörtént a birtokok visszacsatolása és a koronazálog-birtok intézmény megszűnt. A témára legfontosabb szakirodalom: *Bariska*, 1976.; *Bariska*, 1976/2.; *Bariska*, 1992. 2. p.; *Bariska*, 1993.; *Bariska*, 1999.; *Ernst*, 1987.; *Graf*, 1926.; *Horváth*, 1985.; *Prickler*, 1970.; *Prickler*, 1982.

165 *Bariska*, 1999. 83–84. p.

166 Tihát 1563-ban, mikorra a szakirodalom teszi a birtok megszerzését, Hans Weispriach már csak Kabold egy részét adhatta el Choron számára. *Feymann*, 1970. 64. p. A birtok 1555-ös eladásáról. MOL P 1314 Lad. 18. F. 2. nr. 1–4. „Az mint ennek előtte is írtad, hogy sok pénzen vetted Kaboldot.” MOL P 108 Rep. 88 Fasc. 6 fol. 63. kelt. 1559 szeptember 26. Bécs Oláh Miklós Choron Jánosnak.

167 *Gold*, 1970.; *Prickler*, 1993.; *Prickler*, 1993/2. A burgenlandi zsidók megjelenése annak köszönhető, hogy 1526-ban a Mohács utáni hisztérikus időszakban kiűzték őket Sopronból. Így kerül-

Schwarzenbach felé menő kereskedelem működtetésében, a jelentős bevételt hozó weppersdorffi vám üzemeltetésében.¹⁶⁸ A családnak mindenképp megérte a zsidók letelepítése, ha az 1569-es kommisszióhoz beérkező panaszok szerint ezért még a régi lakossággal szemben is vállalták a zsidók támogatását.¹⁶⁹

Nem csak zsidókat hívott az uradalomba Choron János, hanem az éppen akkor virágkorát élő horvát letelepítésekből is kivette a részét.¹⁷⁰

Összesen 3 faluról tudunk, amit a család alapított horvátok letelepítésével, de ebből csak egy, Lindgraben volt korai alapítás. A korábban Weispriach művének tartott faluról, csak annyit tudunk, hogy az 1569-es kommisszáriusi összeírásban még nem szerepelt. Mára már bizonyos, hogy akkor már létezett a település, csak valószínűleg tudatosan elhallgatták a császári kérdező elől, aki éppen az uradalom bevételei után érdeklődött, mert a kamara ennek ismeretében akarta kivetni Chorontra a birtoka után fizetendő adót.¹⁷¹

A telepítés azonban nem egyidejűleg történt, mert 1561 októberéből már tudjuk, hogy vannak horvátok a Lánzsérral határos területen.¹⁷² November 10-én Choron további 4 családot telepített a földjére, akiknek öt év adómentességet adott és tíz

ték Kaboldba, Eisenstadtba, Mattersburgba, Deutschkreutzba, Frauenkirchenbe, Kittscebe és Lackenbachba. Kaboldon a vár területén jött létre egy külön zsidó közösség zsinagógával, akik pénzváltással, vámkezeléssel, mécsárszékberléssel foglalkoztak, üvegesek voltak, vagy szeszfőzésből éltek. Így körül Alexius Funk bécsújhelyi nagykereskedő cége is ide. Ők bonyolították az Alsó-Ausztriába irányuló gypjúkereskedelmet is.

168 *Feymann*, 1970. 160. p.

169 *Gold*, 1970. 18. p. 1585-ben 18 zsidó család lakott Kaboldban. *Feymann*, 1970. 78. p.

170 A Burgenland etnikai arculatát jelentős mértékben megváltoztató horvát vándorlással a magyar szakirodalom koránt sem foglalkozott ez idáig olyan mélységben, mint azt a téma fontossága megkívánja, Az osztrák történettudomány sokkal nagyobb hangsúlyt helyez a kérdés megvilágítására. Magyar eredmények: *Szegedy*, 1921.; *Mohl*, 1903.; *Zimányi*, 1968. Osztrák munkák: *Breu*, 1970.; *Hajszan*, 1993.; *Tobler*, 1979.; *Rothenberg*, 1970. Az észak felé tartó horvát vándorlás már az 1520-as években megkezdődött, a Batthyány család 1524-ben telepített németújvári uradalmára horvát telepeseket. Elsősorban azok a birtokosok végeztek telepítéseket, akik maguk is rendelkeztek a horvát-vend területeken birtokokkal. A horvátok vándorlásának és letelepítésének nem csupán a török hódítók megjelenése volt az oka, hanem gazdasági jelenségekkel is összefüggött ez a jelenség. Beilleszkedésük nem ment zökkenőmentesen, mert hozták magukkal papjaikat, írásukat, vallásaikat, és ők nem voltak hajlandók az osztrák területeken nagyon népszerű reformációnak behódolni, hanem megmaradtak katolikusnak. Ezek az okok is közrejátszhattak abban, hogy 1573-ban Miksa rendeletben tiltotta meg további horvátok letelepítését, igaz ennek betartására nem volt remény.

171 *Feymann*, 1970. 69. p.

172 „*azután hozák nekem Chorom János uram levelét, kiben énnekem panaszkodik, hog valami tótokat szállított volna az ő földjén, kiknek, földöket, erdeiket kimutatta volna és szabadságról való levelet is adott volna nekik...*”

évre felmentette őket a szolgálatok alól.¹⁷³ A viszony egyre inkább feszültté vált a szomszédos Lánzséron birtokos Oláh famíliával, akik próbálták meggátolni a szomszédos birtokon végzett telepítéseket.¹⁷⁴ Azt hogy az ekkor alapított falu valóban Lindgraben volt, onnan tudjuk, hogy 1565-ben ugyanezen a területen egy irtás miatt lángolt fel az ellenségeskedés, és ekkor Choron meg is nevezte a falut.¹⁷⁵ Az ellenségeskedés oka nem maga a telepítés ténye volt, hiszen Oláhcsászár Miklós is ültetett le horvátokat a birtokán; ő hozta létre Weingrabent és a nevét viselő Kaisersdorf települést.¹⁷⁶ A probléma inkább az lehetett, hogy Choron megpróbálta kihasználni azt, hogy a birtokok határai urbárium hiányában nem volt pontosan kijelölve, és emiatt a határszélre letelepített horvátok földjére mindkét birtokos igényt tartott.¹⁷⁷ Már 1558-ban voltak próbálkozások a határ kijelölésére,¹⁷⁸ ekkor azonban nem történt megegyezés, mert az uralkodónak kellett kiküldeni királyi komisszáriusokat a helyzet kivizsgálására,¹⁷⁹ akiknek fogadására Oláh Miklós

173 „*En Choron János adom emlékezetre mindeneknek, hogy én adtam az én földemen e föld között és Szentmárton között az határok felé az én földemet, ezeknek a személyeknek, Rebogyih Falinak, Kabran Lukachnak és Fawachich Miklósnak és Daragasso Gyuronak. Ilyen módon hogy ott éljenek, és házakat csináljanak és ily módon épüljenek, így adtam nekik, hogy tíz esztendeig való szabadságot, úgy hogy öt esztendeig sem adót, se szolgálatot ne tegyenek, de öt esztendő kitelvéen szolgáljanak de adót ne adjanak az felül megírt tíz esztendeig.*” Kelt, 1561. Mindszenthavának tizednapja, Kabold. MOL P 108 Rcp. 88. Fasc. 7. fol. 22.

174 „*Uram akarattjából Lánzsér felé valami szegény tótoknak mutattam vala egy faluhelyet, mely helyen immar az totok irtottak és háznak való fát faragtak, mely kész faragott fából sokat vittenek (senki nem egyéb mind kegyed jobbágyai)*” kelt: 1562. február 1., Kabold, Eresztvényi Gáspár Oláhcsászár Miklósnak.

175 „*Hogy az Lingrabiak irtása felől irt kegyed énnekem*” kelt: 1565. június 10., Kabold, Choron János Oláh Miklósnak. MOL P 108 Rcp. 88. Fasc. 10. és egy június 15-én írt következő levélben úgy fogalmazott, hogy Szentmárton és Lánzsér között történt ez az irtás, ott ahol, 1561-ben kelt telepítő levél tanúsága szerint kiültette a horvátokat. MOL P 108 Rcp. 88. Fasc. 10. Nr. 178.

176 BREU, 1970. 34. p.

177 A kérdécses terület: „*Inter possessionem Szent Marthon ut inter castrum Lanser, atque inter possessionem meam Lingrab, quam villam noviter croatis feceram considerare penes fluvium.*” MOL P 108 Rcp. 88 Fasc. 8. fol. 49.

178 MOL P 108 Rcp. 88 Fasc. 10. fol. 50. Choron kérte Oláhcsászár Miklóst, hogy jöjjön át, mert Batthyány, Nádasdy és Zrínyi urak itt lesznek és határbejárást kénc tenniük kelt. 1558. július 18.

179 „*in eo statu sunt negocia inter fidelis nostros Magnificos Joannem Choron capitaneum nostrorum et Nicolaum Olahcsaszar nepotum vestrorum ... volumus enim prorsus inter fideles nostros mutuum pacem et concordiam conservari.*” Ezért bírákat jelölt ki: „*fideles nostros magnificos Joannem Petheo de Gerse, cubiculariorum nostrorum magnificum et consiliarium nostrorum necnon comitem comitatuum ac civitatum nostrarum Soproniensem et Komaromiensem, ac Franciscum Therek de Enying capitaneos nostros ... cum fidelibus*

részletesen kioktatta unokaöccsét.¹⁸⁰ Azonban sem ez, sem az ez év nyarán történt kivizsgálás nem vezetett eredményre.¹⁸¹ A vita Oláhcsászár 1569-ben bekövetkezett halálakor egy kicsit csendesedett, de véglegesen csak az 1577. június 9-ére meghirdetett Kabold és Lánzsér közti határbejáráskor zárult le.¹⁸² Ahogy Zimányi Vera megjegyezte, a rendkívül kedvező piaci feltételek miatt a földesurak kiterjedt allódiomokat hoztak létre terménymennyiségük növelésére, és ennek érdekében nem riadtak vissza a földfoglalásoktól sem.¹⁸³ A konjunktúra által kiváltott munkaerőhiány következtében került sor a másik két település, Tschurdorf, és Neudorf alapítására is, amiket a 70-es években telepítettek be.¹⁸⁴

Az 1585-ös összeírás szerint Kabold uralmának 8 településén 305 adózó portát írtak össze, kiterjedt uradalma, külsőségei voltak, kereskedelmi utak metszéspontjában feküdt, így jelentős bevételt eredményezett az uradalom birtokosának. Sőt, ha ehhez még hozzávesszük, hogy Choron és örökösei az alsó-ausztriai rendeknek soha nem fizettek adót, akkor azt kell mondanunk, hogy ez a birtok hatalmas hasznot hozott a családnak. Choron 1569-ben úgy nyilatkozott, hogy ez a birtok nem bérletben van nála, hanem úgy vásárolta közösen Svetkovics Ádámmal, a sógorával, aki később átengedte neki a részét.¹⁸⁵ Mivel a kamara ennek ellenkezőjét bizonyítani nem tudta, így 1569. december 20-án elismerték adómentességét, és ezzel azt, hogy Kabold a család szabad birtoka. Jellemző a jogi szabályozás hiányosságaira, hogy Choron amikor 1560-ban a győri püspöknek, Gregoriánczy Pálnak és testvérének, Ambrusnak uradalmát el akarta adni a morvaországi Spillbergért cserébe, azt kérte tőlük, hogy a császár engedélyét szerezzék meg számára,

nostris magnificis Helfrico De Kainach et Laurentio Kürchamer consiliariis nostris regiminis Austriaci.” Kelt: 1564. február 17., Bécs, II. Miksa mandátuma Choron Jánoshoz és Oláhcsászár Miklósnak. MOL P 108 Rep. 88. Fasc. 6. fol. 66. Mindenképp figyelemreméltó, hogy a négy komisszárius fele-fele arányban képviselte a magyar és az osztrák rendeket, ami arra enged következtetni, hogy az érintettek sem voltak tisztában a birtokok jogi hovatartozásával.

180 „Az Choron Jánossal való dologban ilyen véget tettünk, hogy a dolgot meg lássák commissariusok kiknek kettei magyar, kettei német legyen ... Jó volna ide jönnöd, hogy szollanánk, mint hogy kellene a dologba eljárnod. Im írunk Beychýnek, hogy akkor melletted legyenek. Talán mi is küldünk innen valakit. Nekünk úgy tetszik, hogy a magyar commissariusokat szállítanád Lakompakba és az német commissariusok lennének Kaboldba.”

181 1564 júliusában magyar részről Mércy Mihály, az osztrák részről pedig Christoph Teuffel voltak a komisszáriusok. MOL P 108 Rep. 88. Fasc. 6. fol. 69–71.

182 MOL P 108 Rep. 88. Fasc. 8. fol. 266.

183 Zimányi, 1968. 31. p.

184 Feymann, 1970. 77. p. Tschurdorfról már 1572-ből hallunk. 1585-ben Tschurdorfban 28, Lindgrabcnben 31 és Neudorf 20 telck került összeszámlálásra. Uo. 78.

185 Feymann, 1970. 64. p.

hogyan eladhatta azt.¹⁸⁶ Az esztergomi érsek közbeavatkozása,¹⁸⁷ és a magyar rendek tiltakozása miatt azonban az üzlet meghiúsult.¹⁸⁸ Ezt a jogi kodifikátlanságot és bizonytalanságot használta ki Choron János, mert miután elérte, hogy az Alsó-ausztriai Kamarába ne kelljen adót fizetnie, és ne kerüljön be az alsó-ausztriai „gültbücherbe”, a tizedet megváltotta árendába, és ő szedte a saját földjén, de a magyar országgyűlés által megszavazott hadiadókat sem fizette, így a soproni dicajegyzékben sem szerepelt az uradalom elméleti koronázalog-birtok státusa miatt.¹⁸⁹ Továbbá annak ellenére, hogy az osztrák rendi adót nem fizette, az 1569-es, Miksa által elrendelt Ausztriába irányuló borkivitel tilalmát — ami kimondta, hogy a magyar területről tilos bort kivinni — is ki tudta játszani mert Kabold jogi esetben Ausztriához tartozott. Bár források ténylegesen nem állnak rendelkezésünkre annak igazolására, hogy a család a jogi kétértelműséget kihasználta volna, csak élni tudunk a gyanúperrel, hogy a busás haszon csábításának abban az időszakban sem tudtak ellenállni. Alátámasztja feltevésünket továbbá az osztrák rendek álláspontja, amit jól megvilágít a Choronra is gyakran alkalmazott „National-hungarn” toposz, ami azon, a magyar rendek körébe tartozók terminológiája lett, akik nem fizettek adót, és élvezték a magyarországi usus előnyét.¹⁹⁰

Bár az Alsó-ausztriai Kamara 1546-ban kérte az uralkodót, hogy a magyaroknak ne adományozzon koronázalog-birtokot, mert az azonnal az osztrák rendek til-

186 *„in me illo negotio pro quo nuper supplicavi eidem Vienne et gratiosum habui responsum, est aut hoc, quia do. Johannem Choron, Erit a Vestra S. Maestate dominium Spýlberg in Moravia in pretium illius vendit michi Arcem suam minorem Kobelstorff, que licet sit in Ungaria tamen est sub Jurisdictione Ausriaca et est necesse me habere a sacra maiestate Cesarea unum mandatum litterarium ad dominum Choron ut ipse eam arcem Kobelstorff michi vendere possit. ÖStA HHStA UA. 81. Konv. C. fol. 26–27. kelt: 1560. szeptember 9., Pozsony, Győri püspök Ferdinándnak. Másnapi levélben megígéri a püspök, hogy „et nos eam [arcem Kobelstorff] iuribus Austriacis teneremus.” ÖStA HHStA UA. 81. Konv. C. fol. 28.*

187 *„nos desciat in hoc quia intelligo, quod Reverendissimus dominationis Strigontiensis eciam in hoc veller turbare, te pro se habere, qui iam satis habet, ego aut cum fratre meo [Ambrosius Gregoriancy]” Uo.*

188 *Komáromy, 1911. 102. p. Sárkány Ambrus írta Nádasdynak 1560. szeptember 23-án, hogy a püspök pénzt akart tőle, egy Choron által cladásra kínált vár megvételére, de az „ország” nem engedte, hogy idegen nemzet vegye meg.*

189 *Feymann, 1970. 66. p.*

190 *Bariska, 1998. 75. p.*

takozását váltja ki, az uralkodó 1575-ben Kabold mellé Kőszeget is a Choron családnak adományozta 80 000Ft-ért.¹⁹¹ 1575-ben Svetkovics Kata halálakor Kőszeget Svetkovics Máriára, illetve Conrad von Pappenheimre hagyta Batthyány Boldizsár kizárásával.¹⁹² Mária valószínűleg ez évben bekövetkezett halála miatt azonban Choron Jánost iktatták be a birtokba, amely ekkor már túl volt gazdasági zenitjén, de élőállat-felvásárlási joga miatt, és mivel lehetősége volt borának alsó-ausztriai exportjára, még mindig jelentős bevételi forrásnak bizonyult.

Rendkívül találónak érezzük Hans Graf azon megállapítását, hogy Kabold, és Kőszeg elkülönült a többi zálogbirtoktól.¹⁹³ Kőszeg esetében ez érthető, hiszen nem volt soha határos Ausztriával, hanem zárványként létezett a Magyar Királyságban, és rengeteg privilégiuma miatt nehezen tudott rajta érvényesülni az alsó-ausztriai rendek fennhatósága. Kaboldnál azonban egyértelműen a Choronoknak tulajdoníthatjuk ezt az elkülönülést, mert az ő telepítéseiknek is köszönhetően az etnikai kevertség miatt sosem alakultak ki szoros szálak Ausztriával,¹⁹⁴ és mivel már 1569-től szabad birtoknak minősült, az osztrák rendek semmilyen nyomást nem tudtak rá gyakorolni. Mindent egybevetve a két uradalom Ausztriával való viszonya abban merült ki, hogy osztrák tartományi főség alatt álltak, de a mindennapi életet szabályozni nem voltak képesek. Kőszeg és Kabold két országhoz való viszonyát talán azzal tudjuk a legjobban érzékelteni, hogy Choron János végrendeletében úgy rendelkezett ezekről az uradalmakról, mint magánbirtokairól, és halála után az udvar, igaz zálogdíj ellenében, azoknak adta, akiket Choron örökösének megjelölt.

A család történetének csúcspontját az 1550-es évek közepén érte el, és harminc évben keresztül ott is tudott maradni, ami a család ekkorra már kialakult és megerősödött kapcsolatrendszerének is köszönhető volt. A másik ok az áru- és pénzforgalomban való aktív részvétel, aminek révén hatalmas forgótőkét tudott mozgósítani és kihelyezni a família, akár 80 000 Ft értékben is. Előnyüket a többi magyarorszá-

191 Böven foglalkozik ezzel a kérdéssel: *Bariska*, 1976.; *Bariska*, 1976/2.; *Bariska*, 1988.; *Bariska*, 1993.; *Bariska*, 1998.; *Horváth*, 1985. Itt most nem célunk foglalkozni sem az uradalom és város közti igazságszolgáltatási hatáskörrel szóló vitával, sem az egyébként valóban nagyon érdekes és elgondolkodtató zálogérték-változásokkal sem.

192 *Horváth*, 1985. 92. p. 1572-ben Neuhofi Jurisich Miklós, Kőszeg akkori birtokosa meghalt. Utóda Christina Jurisich férje Franz von Schönaichra lett, de az ő halálával, mivel, Jurisich első felesége Svetkovics Eleonora volt, ezen a rokonsági címen birtokolta Katalin. *Bariska*, 1976. 73. p.

193 *Graf*, 1926. 79. p.

194 1581-ben az alattvalói bepanaszolták Choront Ernő főhercegnél, hogy őket el akarja üldözni, és a helyükre magyarokat és horvátokat akar telepíteni. *Graf*, 1926. 58. p.

gi családdal szemben az osztrák arisztokráciával való családi kötelekeik jelentették, ennek köszönhetőek a zálogbirtokok kezükbe jutását, aminek sajátos fekvését kihasználva a határ menti kereskedelemben is jelentős szerepet tudtak vállalni.

Choron János utolsó évei és a család birtokainak széthullása

A család legnagyobb szerencsétlensége a fiúörökös hiánya volt. Két generáció szaporulatából csak egy férfi érte el a felnőttkort. Ez azonban nem volt szokatlan a korban, és a természetes magas halálozási arány, illetve az esetleges háborús veszteségek miatt a családszerkezet nagyon törékeny volt, és a kihalás réme minden családot komolyan fenyegetett.

Svetkovics Máriának az 1570-es években bekövetkezett halála után a család sorsa valójában megpecsételődött. 1581-ben Choron újra megházasodott,¹⁹⁵ elvette feleségül Frangepán Annát, Oláhcsászár Miklós özvegyét. Ettől a frigytől újabb utódot azonban már aligha várhatott, mert hitvese sem volt már fiatal.¹⁹⁶ Ez alkalmából kelt végrendelete szerint halála esetén az özvegyet egyenlő rész illeti két lányához, Margithoz és Annához hasonlóan, emellett további 12 000 Ft készpénz, számos arany- és ezüstmű jár neki, és a menyegző alkalmából kapott minden ajándékát kapja meg.¹⁹⁷

Choron János 1584. november 8-án bekövetkezett halálakor azonban a második feleség már nem élt,¹⁹⁸ így a hatalmas vagyon Nádasdy Kristóf özvegye, Margit, és Balassa István felsége, Anna között lett egyenlő részben megosztva. Az örökösök azonban nem tudtak megegyezni, és hosszas pereskedés vette kezdetét. Ennek köszönhetően Choron Margit csak 1586-ban tudta birtokba venni az addig a sógora által megszállva tartott Köszeget.¹⁹⁹ Kaboldot pontosan felosztották maguk között, míg Devecsert, Ugodot, Jánosházát és Somlyót közösen bírták. Anna halála után,

195 „Szükséges dolgom vagyon mostan előttem, úgy mint menyegzőm. Kegyelmetek gondolhatja minemű nagy költségnek kell meglenni, ki miatt sok adósságba is estem az vásárlásból Bécsben.” Kelt: 1581. június 26., Kabold, Choron János Sopron városának. *Házi*, 1928. 121–122. p.

196 1559 novemberében házasodott meg Oláhcsászár Miklóssal, a menyegzőn Choron is részt vett. *Károlyi*, 1882. 51. p.

197 MOL P 108 Rep. 13. Fasc. A. Nr. I NB.

198 „*Atyámat az Úristen tegnapi napon kivette ez világból.*” kelt: 1584. november 9., Choron Margit Sopron tanácsához. *Házi*, 1928. 144. p.

199 *Horváth*, 1985. 101. p. Margitnak ki kellett vásárolnia Anna 30 000 Ft-os részét. Erre nézve további iratok: MOL P 108 Rep. 13. No. 1–3.

1608-ban történt meg a birtok utolsó felosztása: Margit kapta Ugodot, Orsolya lánya Somlót és fia, Nádasdy Tamás Devecsert.²⁰⁰

A családról ez az utolsó feljegyzésünk, és Margit ezután bekövetkezett halálával a Choronok neve is sírba szállt.

Összegzés

Dolgozatunkban megpróbáltuk felvázolni a Mohács utáni Magyarországon élő nemesi családok egyik lehetséges felemelkedési útját, de szeretnénk leszögezni, hogy korántsem ez volt az egyetlen módja az ország főméltóságai közé kerülésnek. A devecseri Choron család példája csak az egyik feltörekvés lehetőségét mutatja, de a tér és az idő akár csak kismértékű különbözőségei számos más formát és lehetőséget teremtettek a rátermett, vagy csak szerencsés famíliáknak.

A család mozgásterét eleve behatárolta familiárisi kapcsolata a rendíthetetlenül Habsburg-párti Szalaházy Tamás veszprémi püspökkel, és birtokaik dunántúli fekvése is Ferdinánd táborába kormányozta a család akkori fejét, Choron Andrást. Az ő higgadt és tudatos politikálásának és a polgárháborúban szerzett katonai sikereinek köszönhetően a családnak mind több birtok került adományozás útján a tulajdonába, és a családfő egyre fontosabb tisztségeket töltött be. Neki volt köszönhető, hogy a gyermekeit már megemelkedett presztízsének megfelelően tudta kiházásítani, családi kapcsolatokat kiépítve a környék jelentősebb nemesi családjaival, így a Gyulaffyakkal, és a Gersei Pethőkkel.

A család történetének szempontjából legfontosabb lépést is ő tette meg, amikor egyetlen fia számára nem a magyar rendek közül, hanem Krajnából származó, és az udvarban rendkívül befolyásos Svetkovics família egyik hölgytagjának kezét szerzte meg. Ez jelentette az áttörést, mert ennek a kapcsolatnak köszönhetően sikerült birtokaikat nagy mértékben kiterjeszteni a védett nyugati határsávban, és beszállni az ekkor igen nagy volumenű külkereskedelembé.

Az 1540-es években a birtokszerzési koncepcióban is változások történtek. Az eddig nagy területen szétszórt, és nem túl jelentős birtokok megszerzése helyett előtérbe került az összefüggő nagyobb birtoktestek zálog útján való megszerzése, lehetőleg a török pusztítástól jobban védett nyugati területeken, különösen Vas és Sopron vármegyékben. A család első, általunk vizsgált férfitagjának tevékenységét értékelve leszögezhetjük, hogy minden tekintetben jól mérte fel az adott kor ál-

200 MOL P 108 Rep. 13. Fasc. A. Nr. 1. fol. 9–12.

tal nyújtott lehetőségeket, és szerzett mind jelentősebb birtokokat, épített ki mind magasabb körökkel szoros kapcsolatokat. Ezzel megteremtette a lehetőséget a család számára a további gyarapodásra, és a főrendiek közé való felkapaszkodásra. Choron András előrelátását dicséri az a nyugatra húzódó birtokpolitika is, ami által a birtokok súlypontját kivonta a török adóztatás hatósugarából, és ezzel továbbra is biztosította a család anyagi biztonságát.

Halála után, fia, János folytatta az apja által megkezdett munkát, de neki már egy új kihívással is szembe kellett nézni. Veszprém elestével a család által bírt Balaton-felvidéki erősségek a törökellenes védelmi rendszer első sávjába kerültek, és 14 éven keresztül a többi helyi birtokossal karöltve, a magyar, illetve osztrák rendek segítségét élvezve kellett feltartóztatniuk az Ausztria irányába áttörni szándékozó oszmán csapatokat. Ha rendkívüli nehézségek árán is, de a családnak sikerült elvégezni a rá rótt feladatot, váraikat megőrizve, az itt állomásozó csapatok élmezésében szerepet játszva sikerült az oszmán hadvezetés számítását áthúzniuk. A család hatalmas anyagi ráfordításokkal vette ki a részét az ezen a vidéken folyó harcokból, és talán ennek is köszönhető, hogy 1563-tól János megkapta a bárói címet.²⁰¹

Ami rendkívül szembeszökő a család történetét vizsgálva, az a hihetetlen vállalkozókedv, amivel szinte mindenbe belevágtak, amiben benne volt a siker lehetősége. Már nagyon korán bekapcsolódtak a kereskedelembe, felismerve annak hatalmas kiaknázatlan lehetőségeit, amiben nemesi előjogaikat, a háború okozta hadi konjunktúrát és birtokaik jövedelmeit felhasználva rövid idő alatt jelentős mennyiségű készpénzt halmoztak fel. Ezt helyezték ki ekkor a Svetkovics család segítségével olyan birtokok megszerzésébe, amelyek fekvésük révén beleillettek a család birtokkonceptiójába, és bizonytalan törvényi szabályozásuknak köszönhetően lehetőség volt mindennemű adókötelezettség megkerülésére, ami által további busás hasznot hajtottak a család számára. A koronazálog-birtokok, Kabold, majd később Kőszeg révén a család egyre szorosabb kereskedelmi kapcsolatokat épített ki az osztrák rendek tagjaival, ami előfeltétele volt egy eseteleges osztrák indigenátus megszerzésének.²⁰² A család tehát mind a kereskedelemben, mind a majorsági gazdálkodásban érdekelt volt, ennek tudható be a korban egyik legjelen-

201 „*fidelis nostri Magnifici Joannis Choron de Devecser liberi baronis de Kabold et capitanei nostri*” kelt: 1564. jan. 10., Bécs, Ferdinánd egyik adománylevelében nevezi így Choront. MOL P 108 Rep. 45. Fasc. R. No. 433.

202 Furcsa módon Choron János soha nem tanult meg németül, és ez bizony hiba volt a részéről, mert a kommunikációs hiányosságok nagyban megnehezítették ausztriai kapcsolatainak ápolását: „*ex quo scribam Germanicum non habemus, intelligere nullo modo potuimus*” Házi, 1928. X. p. illetve MOL P 1314 No. 09325. kelt: 1590. okt. 20., Kőszeg, Choron Margit Zrínyi Doricának.

több vámhely, a szempci harmincad bérlése, és a fellépő munkaerőhiány miatt a török dúlások elől menekülő horvátok letelepítése. Mindezeknek a lehetőségeknek a megragadása akkora jövedelmeket biztosított a család számára, hogy a Nádasdy, Balassa, és Batthyány családok is érdemesnek látták családi kapcsolatok kiépítését a Choronokkal. Choron János az 1570-es években már a Batthyányakkal azonos hírűnek tartotta a családját, ami jól példázza a család saját magáról kialakított képét.²⁰³

A Choronokat is megérintette a reformáció, János evangélikus volt, és még unokái sem voltak hajlandóak rekatolizálni, így egészen a család kihalásáig megmaradt a család az új hiten.²⁰⁴

A család történetének kiteljesedése azonban nem következett be, ugyanis a harmadik generációban már nem született fiú utód, így a birtok leányágon öröklődött tovább, és aprózódott szét. Megalapozatlan dolog volna mindezek alapján jóslásokba bocsátkozni arról, hogy a család esetleges következő férfitagja milyen karriert futhatott volna be, de talán jelzésértékű, hogy az akkor már felkapaszkodott Liszthy család éppen egy Choron Annával kötött házasság révén elnyert volt Choron birtokoknak köszönhetően kapta meg az osztrák indigenátust, ami révén a család végleg bekerült a bécsi udvari körökbe és megalapozta a további karrierjét.²⁰⁵

Felhasznált levéltári források és irodalom jegyzéke

Levéltári források

Magyar Országos Levéltár, Budapest (MOL)

A szekció: Magyar Kancelláriai Levéltár

A 57 Libri Regii

E szekció: Magyar Kamara Archívuma

E 185 Archívum familiae Nádasdy

203 „Jól tudom kicsoda vagy, sem nemzetséggel, semmivel nem tartlak nálamnál jobbnak, mert én is vagyok oly régi nemzet mint kegyed.” kelt: 1570. Ápr. 7., Jánosháza, Choron János Batthyány Boldizsámak. MOL P 108 Rep. 45. Fasc. L.

204 *Loibersbeck*, 1962/2. 15., 12. p. Az viszont téves információ, hogy Choron János 1564-ben Weppersdorfban feleségül vett volna egy Ursula nevű hajadont, mert ekkor még élt Svetkovics Mária.

205 *Loibersbeck, J.*, 1962. 10., 13. p.

P szekció: Családi levéltárak

P 108 Esterházy család hercegi ágának levéltára

P 1314 A herceg Batthyány család levéltára, Missiles

Österreichisches Staatsarchiv, Wien (ÖStA)

Finanz und Hofkammerarchiv (HKA)

HFU Hoffinanz Ungarn

Ver. Ung. Geg. Vermischter Ungarischer Gegenstände

Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHSTA)

UA Ungarische Akten

AA Allgemeine Akten

Turcica Türkei (Turcica)

Kriegsarchiv (KA)

AFA Alte Feldakten

Irodalom

AÉ Archeológiai Értesítő

AÉ, 1986. Archeológiai Értesítő, 113. (1986) 2. sz. 287. Nr. 109.

Bariska, 1976. Kőszeg város önkormányzatának története a XVI. században. Kőszeg, 1976. (Bölcsházadoktori disszertáció)

Bariska, 1976/2. *Bariska István*: Küzdelem az ausztriai zálogon levő Kőszeg városa és az uradalom között a 16. század derekán. In: *Vas megye múltjából*. Szerk.: Horváth Ferenc. Levéltári Évkönyv Szombathely, 1976. 61–101. p.

Bariska, 1992. *Bariska István*: A 16. századi kőszegi adóügy az osztrák pénzügyi szervek irányítása alatt. In: *VSZ*, 41. (1992) 2. sz. 255–263. p.

- Bariska*, 1993. *Bariska István*: Locsmánd 16. századi kísérlete a pallosjog megszerzésére. In: Házi Jenő Emlékkönyv. Szerk.: Domnkovits Péter – Turbuly Éva. Sopron, 1993. 201–221. p.
- Bariska*, 1993/2. A községi uradalom és az osztrák kamarai zálogügylek. In: VSZ, 42. (1993) 1. sz. 39–51. p.
- Bariska*, 1999. *Bariska István*: Történeti kérdések a 16. századi Nyugat-Magyarországon. In: Nádasdy Tamás (1498–1562). Tudományos emlékülés: Sárvár, 1998. szeptember 10–11. Szerk.: Söptei István. Sárvár, 1999. 67–86. p.
- Barta*, 1994. *Barta Gábor*: A vitézlő rend világa. In: Rubicon, 1994. 4/5 22–27. p.
- Bessenyei*, 1986. *Bessenyei József*: A Héttorony foglya. Bp., 1986.
- Bessenyei*, 1994. Enyingi Török Bálint. A bevezetést írta és a forrásokat közléteszi: Bessenyei József. Bp., 1994.
- Blhbl *Burgenländische Heimatblätter*
- Borsa*, 1984. *Borsa Iván*: Szenyéri uradalom a török időkben. (Forrásközlés) In: SMM, 15. (1985) 77–134. p.
- Borsa*, 1986. *Borsa Iván*: A szenyéri várkastély öt leltára a XVI. századból (Forrásközlés). In: SMM, 17. (1986) 73–86. p.
- Breu*, 1970. *Breu, Josef*: Die Kroatensiedlungen im Burgenland und den anschließenden Gebieten. Wien, 1970.
- Csorba*, 1994. *Csorba Csaba*: Erődített és várrá alakított kolostorok a Dél-Dunántúl török kori végvári rendszerében. In: SMM, 5. (1974) 13–48. p.
- Dávid*, 1998. *Dávid Géza*: Török uralom Veszprémben (1552–1566). In: VMK 9. 17–29. p.
- DSZ *Dunántúli Szemle*
- EEMHK *Bunyitay V. – Rapics R. – Karácsonyi J.*: Egyháztörténelmi emlékek a magyar hitújítás korából. II. köt. 1530–1534. és három függelék. Bp., 1904., III. köt. 1535–1541. Bp., 1906., IV. köt. 1542–1547. Bp., 1909., V. köt. 1548–1551. Bp., 1912.

- Ember*, 1961. *Ember Győző*: Magyarország XVI. századi külkereskedelmének történetéhez. In: SZ, 95. (1961) 1. sz. 1–45. p.
- Erdélyi*, 1908. *Erdélyi László*: A tihanyi apátság története. Első korszak. Az apátság önállósága. 1055–1701. Bp., 1908. (= PRT X. köt.)
- Erdélyi*, 1913. *Erdélyi Gyula*: Veszprém város története a török idők alatt. Veszprém, 1913.
- Ernst*, 1987. *Ernst, August*: Geschichte des Burgenlandes. Wien, 1987.
- Feymann*, 1970. *Feymann, Walter*: Geschichte der Herrschaft Kobersdorf/Burgenland von Ihren anfängen bis zur Übernahme durch fürst palatin Paul Esterhazy. Wien, 1970. (Phil. Diss)
- FMTÉ Fejér Megyei Történeti Évkönyv
- Fodor*, 1991. *Fodor Pál*: Magyarország és a török hódítás. Bp., 1991.
- Fodor*, 1998. *Fodor Pál*: Török politika Magyarországon (1520–1541). In: Veszprém a törökkorban. Felolvasóülés Veszprém török kori emlékeiről. Szerk: Tóth G. Péter. Veszprém, 1998. (= VMK 9.) 7–16. p.
- Füssy*, 1902. *Füssy Tamás*: A zalavári apátság története. Bp., 1902. (= PRT VII. köt.)
- Glaser*, 1929. *Glaser Lajos*: Dunántúli középkori úthálózata. In: Sz, 63. (1929) 138–167.; 257–285. p.
- Gold*, 1970. *Gold, Hugo*: Gedenkbuch der Untergegangenen Judengemeinden des Burgenlandes. Tel-Aviv, 1970.
- Graf*, 1926. *Graf, Johann*: Die westungarischen Grenzgebiete, vorwiegend von der Mitte des 15. bis zur Mitte des 17. Jahrhunderts. Wien, 1926. (Phil. Diss)
- Hajszan*, 1993. *Hajszan, Robert*: Die Herrschaft Güns im 15. und 16. Jahrhundert. Güttenbach/Pinkovac, 1993.
- Házi*, 1921. *Házi Jenő*: Néhány történelmi adat a nyugatmagyarországi horvátokról. In: Szent István Akadémia Értesítője. 1921.
- Házi*, 1928. XVI. századi magyarnyelvű levelek Sopron sz. kir. Város levéltárából. Közli: Dr. Házi Jenő. Sopron, 1928.

- Házi*, 1970. *Házi Jenő*: Kőszeg város viszonya a zsidókhoz 1740-ig. In: VSZ, 21. (1970) 2. sz. 126–131. p.
- Hegyi*, 1993. *Hegyi Klára*: „Aranyásó szpáhik” a királyi Magyarországon. In: Emlékkönyv Benda Kálmán 80. születésnapjára. Szerk.: Glatz Ferenc. Bp., 1993. 103–112. p.
- Hidegkuti*, 1987. *Hidegkuti Mihály – Hudi József*: Hidegkút története. Veszprém, 1987.
- Horváth*, 1984. *Horváth Ferenc*: Osztrák levéltári források Nyugat-Dunántúl történetéhez. In: VSZ, 38. (1984) 4. sz. 571–587. p.
- Horváth*, 1985. *Horváth Ferenc*: Osztrák levéltári források Nyugat-Dunántúl 16. századi történetéhez. I. Bécsi források 2. rész. In: VSZ, 39. (1985) 1. 88–107. p.
- Horváth*, 2000. *Horváth Richárd*: Veszprém megye tisztségviselői a későközépkorban (1458–1526). In: Fons, 7. (2000) 2. sz. 249–266. p.
- Holub*, 1917. *Holub József*: Zala vármegye vám helyei és úthálózata a középkorban. In: Sz, (1917) 45–60. p.
- Holub*, 1941. *Holub József*: Egy dunántúli nagybirtok élete a középkor végén. In: Pannónia, 7. (1941–42) 269–307. p.
- Holub*, 1963. *Holub József*: Zala megye középkori vízrajza. Zalaegerszeg, 1963.
- Illés*, 1994. *Illés Mária*: Gyulakeszi és Csobánc története. Gyulakeszi, 1994.
- Iványi*, 1970. *Iványi Béla*: Zalaszentgrót története. (Kézirat) Zala Megyei Levéltár
- Kazáry*, 1940. *Kazáry Károly*: A jánosházi gróf Erdődy birtok és vár rövid története. In: DSZ, 7. (1940) 1–2. sz. 62–77. p.
- Károlyi*, 1882. Nádasy Tamás levelezése. Szerkesztette: Károlyi Árpád – Szalay József. Bp., 1882.
- Kiss*, 1984. *Kiss Gábor*: Várak, várkastélyok, várhelyek Magyarországon. Bp., 1984.

- Komáromy*, 1904. *Komáromy András*: Gersei Petheő János levelei Nádasy Tamáshoz 1550-1562. In: TT 1904. 266–291.; 400–433. p.
- Komáromy*, 1907. *Komáromy András*: Magyar levelek a XVI. századból. In: TT 1907. 121–160. p. Első közlemény: II. Ormányi Józsa Csányi Ákoshoz. [130–156. p.] III. Ormányi Józsa Nádasy Tamás nádorhoz. [156–160. p.]
- Komáromy*, 1911. *Komáromy András*: Magyar levelek a XVI. századból. Kilencedik közlemény: Sárkány Antal levelei Nádasy Tamáshoz. In: TT 1911. 89–113. p.
- Komoróczy*, 1932. *Komoróczy György*: Nádasy Tamás és a XVI. századi magyar nagybirtok gazdálkodása. Bp., 1932.
- Koppány*, 1961. *Koppány Tibor*: Devecser, Ugod, Essegvár, Döbrönte, Balatonfüred. 1961.
- Koppány*, 1983. *Koppány Tibor*: A devecseri vár kutatása. In: Építés Épitészettudomány, 15. (1983) 261–273. p.
- Kovacsics – Ila*, 1988. *Kovacsics József–Ila Bálint*: Veszprém megye helytörténeti lexikona 2. Bp., 1988.
- Kubinyi*, 1986. *Kubinyi András*: A nagybirtok és jobbágysága a középkor végén az 1478-as Garai–Szécsi birtokfelosztás alapján. In: VMMK, 18. (1986) 197–227. p.
- LK Levéltári Közlemények
- Loibersbeck*, 1962. *Loibersbeck, Josef*: Kittsee und seine Nachbarn. In: VuH. 1962.
- Loibersbeck*, 1962/2. *Loibersbeck, Josef*: Rund um Kobersdorf. In: VuH. 1962.
- Lukcsics*, 1923. *Lukcsics Pál*: A vásárhelyi apácák története. Veszprém, 1923.
- Maksay I-II.*, 1990. *Maksay Ferenc*: Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. I–II. köt. Bp., 1990.
- Mályusz*, 1926. *Mályusz Elemér*: Az Országos Levéltár Nádasy-levéltárának magyar levelei. (IV. közlemény). In: LK, 3. (1925) 68–85. p.

- Mályusz*, 1927. *Mályusz Elemér*: Az Országos Levéltár Nádasdy-levéltárának magyar levelei. (V. közlemény). In: Levéltári Közlemények 4. (1926) 94–129. p.
- Mednyánszky*, 1885. *Mednyánszky Dénes*: Egy kiskorú világi tihanyi apát. In: Turul, 3. (1885) 188–189. p.
- Mohl*, 1903. *Mohl Adolf*: Szarvkő és urai. In: Sz, 37. (1903) 612–633., 713–730. p.
- Molnár*, 1998. *Molnár Antal*: A veszprémi egyházmegye a török hódoltság idején. In: VMK 9. 71–98. p.
- MNY Magyar Nyelv
- Nagy*, 1863. *Nagy Iván*: Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal I. köt. Pest, 1858.
- Pákay*, 1942. *Pákay Zsolt*: Veszprém vármegye története. Veszprém, 1942.
- Pákay*, 1971. *Pákay Zsolt – Sági Károly*: A szőlőművelés hatása a Balaton-környék életére és településére. In: VMMK, 10. (1971) 95–115. p.
- Pákay*, 1984. *Pákay Zsolt*: Adalékok a tapolcai és sümegi járás középkori történetéhez a rovásadó összeírások alapján (1531–1696). In: VMMK, 17. (1984) 233–273. p.
- Pákay*, 1986. *Pákay Zsolt*: Adalékok a balatonfüredi járás törökkori történetéhez a rovásadó összeírások alapján. In: VMMK, 18. (1986) 317–327. p.
- Pálffy*, 1996. *Pálffy Géza*: A török elleni védelmi rendszer története a kezdetektől a 18. század elejéig. In: TSz, 38. (1996) 2–3. sz. 163–217. p.
- Pálffy*, 1998. *Pálffy Géza*: A veszprémi végvár fő- és vicekapitányainak életrajzi adattára (16–17. század). In: VMK 9. 91–192. p.
- Pálffy*, 1999. *Pálffy Géza*: A császárváros védelmében. A győri főkapitányság története 1526–1598. Győr, 1999.

- Pálffy – Pandžić – Tobler, 1999.* *Pálffy, Géza – Pandžić, Miljenko – Tobler, Felix:* Ausgewählte Dokumente zur Migration der Burgenländischen Kroaten im 16. Jahrhundert. Eisenstadt/Željano, 1999.
- Pálffy, 2000.* *Pálffy Géza:* A tizenhatodik század története. Bp., 2000.
- Pálffy, 2000/2.* *Pálffy Géza:* Európa védelmében. Haditérképészet a Habsburg Birodalom magyarországi határvidékén a 16–17. században. Pépa, 2000.
- Pickl, 1994.* *Pickl, Othmar:* Reiche steirische Kaufherrengeschlechter des 15. und 16. Jahrhunderts. In: Adler, 17. (XXXI) Band Heft 7. 1994 juli/september.
- Prickler, 1960.* *Prickler, Harald:* Christoph v. Königsberg. In: Blhbl, 22. (1960) Heft 1. 26–33. p.
- Prickler, 1970.* *Prickler, Harald:* Ein Streit um die staatsrechtliche Zugehörigkeit der Herrschaft Güns im 16. Jahrhundert. In: Blhbl, 32. (1970) Heft 4. 168–174. p.
- Prickler, 1972.* *Prickler, Harald:* Burgen und Schlösser im Burgenland. Wien, 1972.
- Prickler, 1979.* *Prickler, Harald:* Burgen und Schlösser und Wehrkirchen in Burgenland. Wien, 1979.
- Prickler, 1982.* *Prickler, Harald:* Kőszeg város 1530-ban I. Ferdinánd királyhoz benyújtott kérelme. In: VSZ, 36. (1982) 2. sz. 236–244. p.
- Prickler, 1993.* *Prickler, Harald:* Beiträge zur Geschichte der Burgenländischen Judensiedlungen. In: WA Heft 92. Eisenstadt, 1993.
- Prickler, 1993/2.* *Prickler, Harald:* A nyugat-magyarországi (burgenlandi) zsidó települések. In: ...és hol a vidék zsidósága... Szerk.: ? Bp., 1993. 27–37. p.
- Rothenberg, 1970.* *Rothenberg, Günter Erich:* Die österreichische Militärgrenze in Kroatien 1522 bis 1881. Wien–München, 1970.
- SMM Somogy Megye Múltjából. Levéltári Évkönyv

- Solymosi*, 1984. *Solymosi László*: Veszprém megye 1488. évi adólajstroma és az Ernuszt-féle megyei adószámolások. In: Tanulmányok Veszprém megye múltjából, 1984. (= Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 3.) 121–241. p.
- Sz Századok
- Szakály*, 1994. *Szakály Ferenc*: Gazdasági és társadalmi változások a török hódítás árnyékában. Bp., 1994. (= História Könyvtár: Előadások a történettudomány műhelyeiből 5.)
- Szántó*, 1960. *Szántó Imre*: Egy dunántúli falu. (Alsópáhok története) Bp., 1960.
- Szántó*, 1980. *Szántó Imre*: A végvári rendszer kiépítése és fénykora Magyarországon 1541–1593. Bp., 1980.
- Szegedy*, 1921. *Szegedy Rezső*: A nyugatmagyarországi horvátok. In: Szent István Akadémia Értesítője. 1. (1921) 92–97. p.
- T Turul
- TT Történelmi Tár
- Takáts*, É.n. *Takáts Sándor*: Magyar Nagyasszonyok. É.n.
- Takáts*, 1908. *Takáts Sándor*: A magyar gyalogság megalakulása. Bp., 1908.
- Takáts*, 1982 *Takáts Sándor*: A devecseri Choron lányok. In: *Uő.*: Régi magyar nagyasszonyok. Bp., 1982. 110–130. p.
- Terbe*, 2000. *Terbe Erika*: A Batthyány család levelesládájából. In: MNY, 96. (2000) 1. sz. 126–127. p.
- Tobler*, 1979. *Tobler, Felix*: Horvát betelepülés Moson megyébe a XVI. században. In: Tanulmányok Mosonmagyaróvár történetéhez. Szerk.: Gecsényi Lajos. Győr, 1979. 53–69. p.
- Reizner*, 1893. A gróf Esterházy család pápai levéltára. Közli: Reizner János In: TT, 1893. 601–648. p.
- Varga J.*, 1983. *Varga J. János*: Szervitorok katonai szolgálata a XVI–XVII. századi dunántúli nagybirtokon. Bp., 1981.

- Vass*, 1989. *Vass Előd*: A székesfehérvári szandzsák hász és tímárjavadalmainak 1570. évi összeírása – Idzsmál defter – jegyzéke. In: FMTÉ 19. (1989) 99–123. p.
- Veress D.*, Devecser. *Veress D. Csaba*: Devecser évszázadai. Devecser, 1996.
- Veress D.*, 1996. *Veress D. Csaba*: Várak a Balaton körül. Bp., 1996.
- Végh*, 2000. *Végh Ferenc*: A Balaton-felvidéki várak őrségeinek létszám-változásai a XVI. század második felében. Pécs, 1999. (Phd disszertáció)
- VMK Veszprémi Múzeumi Konferenciák
- VMK 9. Veszprém a törökkorban. Felolvasóülés Veszprém török kori emlékeiről. Szerk: Tóth G. Péter. Veszprém, 1998. (= VMK 9.)
- VMMK A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei
- VSZ Vasi Szemle
- VuH Volk und Heimat
- Zimányi*, 1968. *Zimányi Vera*: A Rohonc-szalonaki uradalom és jobbágysága a XVI–XVII. században. Bp., 1968.
- Zákonyi*, 1988. *Zákonyi Ferenc*: Balatonfüred. Veszprém, 1988.
- Zsiray*, 1984. *Zsiray Lajos*: A vázsonykői végvár története. In: Tanulmányok Veszprém megye múltjából. Veszprém 1984. (= Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 3.) 241–277. p.